

התכניות לחינוך משפטי קליני ע"ש אלגה צגלה

סיכום פעילות שנתי - תשע"ז: דיווח למועצת הפקולטה

(ספטמבר 2017)

בשנת תשע"ז, מערך הקליניקות בפקולטה למשפטים הציע לסטודנטים שמונה תכניות קליניקות בנושאים הבאים: זכויות אדם; זכויות עובדים; זכויות ניצולי שואה; זכויות פליטים; זכויות בהליך הפלילי; דיור, קהילה ומשפט; סביבה קיימות וצדק מרחבי; תובענות ייצוגיות

מטרות הקליניקות

- לספק לסטודנטים ולסטודנטיות התנסות לימודית מסוג שונה המביאה לידי ביטוי הן את הפן הפרקטי והן את הפן התיאורטי של סוגיות משפטיות מורכבות, ולהקנות להם ידע וכלים פרקטיים.
- לפתח בקרב סטודנטים וסטודנטיות למשפטים רגישות לתופעות של אי-צדק חברתי, כלכלי ופוליטי ולהגביר את מחויבותם להשתמש במשפט על מנת להיטיב את מצבן של אוכלוסיות מוחלשות, הן במהלך לימודי המשפטים והן לאחר הצטרפותם אל ציבור עורכי הדין בישראל.
- להעניק סיוע משפטי ליחידים ולקבוצות למצות את זכויותיהם המשפטיות, ולפעול לקידום השוויון בנגישות לצדק.
- לשמש כמעבדה משפטית המקדמת מחקר תיאורטי ויישומי בתחומי המשפט שבהן עוסקות הקליניקות השונות, וכן בתחום השינוי החברתי והאחריות החברתית של משפטים.

מבנה ההוראה

בכל קליניקה מתקיים שיעור עיוני שנתי, המועבר בדרך כלל על ידי חבר סגל מהפקולטה (2 ש"ש), המומחה בתחום שבו עוסקת הקליניקה. השיעור מוקדש ללימוד התיאוריה והדוקטרינה בתחום הידע הרלוונטי, לחשיבה ביקורתית על העשייה של הסטודנטים בפרקטיקה ולדיון בדילמות תיאורטיות, פרקטיות ואתיות. בנוסף, הסטודנטים נדרשים להקדיש 4-6 שעות שבועיות לעבודה המעשית בביקוח עורך דין מומחה בתחום. עבודה במודל זה מאפשרת לא רק הבנה תיאורטית ופרקטית מעמיקה של תחום הידע הרלוונטי, אלא גם פיתוח אחריות מקצועית וחברתית בקרב הסטודנטים.

הלימודים בקליניקות מתקיימים במהלך התואר הראשון (לרוב בשנים ג' או ד' והשנה הוגדל שיעורם של הסטודנטים בשנה ב'). ההכרה בחשיבות הקליניקות כחלק בלתי נפרד מהחינוך המשפטי הובילה לעליה במספר הקליניקות ולעלייה חדה בביקוש מצד הסטודנטים. כיום, המערך הקליני יכול לקלוט כמחצית מן הסטודנטים בכל מחזור, כאשר כמעט כל תלמידי המחזור מבקשים להתקבל לאחת מן הקליניקות. בתשע"ז השתתפו בקליניקות 130 סטודנטים, מתוך 266 פונים.

כוח אדם

המערך הקליני כולל כיום 11 עורכי דין במשרה מלאה. בנוסף, מצבת העובדים כוללת מנהלת מקצועית (80%), רכזת אדמיניסטרטיבית (50%), גייסת משאבים (75%) ועובדת קהילתית במשרה חלקית (50% כל אחת).

מצורף לעיונכם דו"ח סיכום שנה המתאר בהרחבה את הפעילות בכל אחת מן הקליניקות. בכל הפעילויות הללו נוטלים חלק הסטודנטים תוך מעורבות גבוהה

קליניקה לזכויות אדם

בללי

במהלך השנה למדו בתכנית 22 סטודנטים שהונחו על-ידי פרופסור אייל גרוס וד"ר יופי תירוש (מנחים אקדמיים), ועו"ד הישאם שבאיטה ועו"ד עדי ניר בנימיני (מנחים קליניים).

הפעילות העיונית בקליניקה

השיעורים השבועיים בכיתה עסקו בהיבטים שונים של העיסוק האקדמי והמעשי בזכויות האדם. כך, לדוגמא, נדונו שאלות בדבר היחס בין זכויות אדם אזרחיות לזכויות אדם חברתיות, תפקידו של עורך הדין המעוניין לקדם מטרות חברתיות (cause lawyering) וכן דילמות שמעוררת פעילות מסוג זה. כמו כן השיעורים כללו הצגה של הסטודנטים את התיקים עליהם עבדו במהלך השנה, תוך שימת דגש לשאלות של אסטרטגיה דיונית, חוויות ודילמות שעלו בעבודה הקלינית. בסמסטר הראשון ביקרנו בכנסת במסגרת אירועי יום זכויות האדם הבינ"ל. הסטודנטים השתתפו בישיבות.

הפעילות המשפטית בקליניקה

העשייה המשפטית השנתית בקליניקה עסקה במגוון רחב של תחומים הקשורים בהגנה על זכויות אדם אזרחיות-פוליטיות, על זכויות חברתיות-כלכליות ועל זכויות של קבוצות מיעוט (המיעוט הערבי, קהילת הלהטי"ב, בעלי מוגבלות ועוד). הקליניקה מתמחה בייצוג בבתי-משפט במגוון ערכאות – בהליכים חוקתיים, מנהליים ואזרחיים. הקליניקה ייצגה במהלך השנה הן פרטים והן ארגונים לא-ממשלתיים, שבשםם מוגשות עתירות ציבוריות. הסטודנטים מעורבים בבחירת התיקים ואף ניתנת להם הזדמנות ייחודית להציע תיקים מטעמם בתחילת השנה. העבודה המעשית בקליניקה נעשית בזוגות בהנחיית המנחים הקליניים. כל זוג סטודנטים מטפל במהלך השנה במספר תיקים משפטיים. הסטודנטים שותפים בטיפול בתיק בכל שלביו והיבטיו – המפגש עם הלקוחות, כתיבת המסמכים המוגשים לבתי-משפט, הכנת הטיועונים בעל-פה וכדומה. להלן דוגמאות מתוך התיקים שטופלו בשנה החולפת:

א. אפליה על רקע לאום, דת, צבע עור, נטייה מינית, מגדר ועוד

אפליית ערבים במגורים על ידי המגזר הפרטי - השנה הגישה הקליניקה, בשיתוף האגודה לזכויות האזרח, שתי תביעות אזרחיות על אפליה סמויה במכירת דירת מגורים לערבים בערים יפו ולוד כלפי שני זוגות. התביעות הוגשו כנגד שתי חברות נדל"ן שסירבו למכור דירות לערבים באמתלות שונות. בשתי התביעות נעשה שימוש בבחונים יהודים וערבים, שהונחו על ידי האגודה לזכויות האזרח, וסייעו בחשיפות ההפליה. התביעות הוגשו הן בשם הזוגות שהופלו והן בשם האגודה לזכויות האזרח שתובעת מהחברות פיצוי בשל הצורך להשקיע ממשאביה לחשיפת ההפליה הסמויה (איתור והנחיה של בוחנים כאמור). תביעת האגודה לזכויות האזרח נסמכת על פסיקה דומה בארה"ב וכן על סעיף 7 לחוק איסור הפליה במוצרים ושירותים המאפשר בנסיבות מסוימות לארגונים העוסקים בהגנה על קבוצות מופלות להגיש תביעה על פי החוק. ת"א 43211-05-07 בדוויה נ' גרופית הנדסה אזרחית בע"מ ואח' (שלום – ראשון לציון), סטודנטים: אחמד אבו אחמד ולמא חורי; ת"א 43352-05-17 חלוי ואח' נ' י.ס. ברקת ישראל מגורים ובינוי בע"מ ואח' (שלום – תל אביב), סטודנטים: טל גוטשטיין וטל רומן.

תביעה נוספת הוגשה השנה בשם תובעת ערבייה שפנתה למשרד תיווך לשכירת דירה בירושלים. לאחר שהתובעת בחרה בדירה שהתאימה לצרכיה, הודיע משרד התיווך לתובעת כי השכרת דירה זו לתובעת אינה אפשרית מאחר

והבעלים מסרב להשכיר את דירתו "לערבים ולאתיופים". בתביעה נטען כי משרד התיווך אחראי בנוזקין להפליית התובעת מאחר שתיווך בין התובעת לבין בעלים של דירה שהפלה שוכרים פוטנציאליים ערביים. נטען בתביעה כי חלה חובה מקצועית ומשפטית על משרד התיווך להימנע מלתווך בעסקה כאשר אחד הצדדים מציב תנאים מפלים המנוגדים לחוק ולתקנת הציבור. תא"מ 25028-02-17 חאג יחיא נ' ון לואן (שלום – ירושלים), סטודנטים : אחמד אבו אחמד ולמא ח'ורי.

החלת חוק נכסי נפקדים על פיצויים שנפסקים כתוצאה מתאונת דרכים – השנה הקליניקה ייצגה אישה פלסטינית, אשר התאלמנה מבן זוגה הישראלי שנהרג בתאונת דרכים, והגישה, בתור תלויה, תביעה לבית המשפט השלום בכפר סבא על פי חוק הפלת"ד. לאחר שנפסקו לאישה פיצויים, הודיע האפוטרופוס לנכסי נפקדים כי האישה אינה זכאית לקבל את הפיצויים שנפסקו בהיותה פלסטינית שמתגוררת בשטחים וזאת מכוח חוק נכסי נפקדים. הקליניקה ייצגה את האישה בתביעה שהוגשה לבית משפט מחוזי בה נטען כי החלת חוק נכסי נפקדים בנסיבות כאלה מנוגדות לתכליות החוק ופוגעת באופן בלתי מידתי בזכויות יסוד של האלמנה. בעקבות דיון בתביעה, הסכימה המדינה לשחרר את כספי הפיצויים לאלמנה והתביעה נמחקה בהסכמה. ה"פ 5090-09-16 סטל נ' מדינת ישראל (מחוזי – ירושלים). סטודנטים : ג'יימי סברין ושדן ג'בארין.

ביטול סעיף מפלה בנוהל דיור ציבורי – הקליניקה הגישה השנה עתירה לבית המשפט לעניינים מנהליים בירושלים בשם עמותת "ניסאא ואפאק" (נשים ואופקים) בדרישה לביטול סעיף מפלה בנוהל דיור ציבורי שמבחין בין נשים יהודיות ללא יהודיות בכך שהוא מתנה את הזכאות לדיור באישורים מסוימים מהרבנות. עת"מ 17453-08-17 נשים ואופקים נ' שר הבינוי והשיכון (עניינים מנהליים ירושלים). סטודנטים : ענת עובדיה רוזנר ונעם וייס.

הפליית לסביות בטיפול הזרעה – הקליניקה החלה לייצג השנה זוג נשים שהופלו בקבלת טיפול הזרעה בשל נטייתן המינית. הסטודנטיות היו מעורבות בהכנת מכתב פנייה לקופת החולים בנושא. בהעדר מענה הוכנה טיוטת תביעה אזרחית. התביעה תוגש לאחר סיום פגרת הקיץ, לקראת שנת הלימודים הבאה. סטודנטיות : פרי ארד ואור אלקיים.

שינוי מין במסמכי הזיהוי ללא ניתוח לשינוי מין – גם השנה המשיכה הקליניקה לטפל בנושא שינוי סעיף המין במסמכי הזיהוי. אמנם, בעקבות עתירה קודמת של הקליניקה, בוטלה דרישת הניתוח לשינוי מין כתנאי לשינוי פרט המין במסמכים ואף הותקן נוהל חדש, אך המצב בפועל לא השתנה ואף החמיר. במשך השנה, הקליניקה פעלה אל מול משרד המשפטים בניסיון להביא לשינוי מדיניות משרד הפנים בנושא. כמו כן, הקליניקה פנתה בשם מספר אנשים למשרד הפנים בדרישה לשנות את סעיף המין במסמכי הזיהוי על סמך זהותם המגדרית כהכנה לעתירה עתידית שתוגש, במידת הצורך. סטודנטים : קמילה מיכמן וליאור יוחאי.

ב. הזכות לדיור ושוויון מרחבי

ועדות קבלה ביישובים קהילתיים

דחיית בעלי תשובה ממגורים ביישוב דתי – השנה המשכנו לייצג את בני משפחת סורקיס בעתירה לבג"ץ נגד ההחלטה שדחתה את בקשתם להתקבל למגורים ביישוב בר יוחאי. במהלך השנה הסטודנטיות היו שותפות לפעילויות הבאות בתיק : כתיבת תגובה לחוות דעת מומחה שהוגשה על ידי המדינה בתיק, כתיבת מסמך עיקרי טיעון לדיון בבג"ץ, ליווי והשתתפות בדיון בבג"ץ שהתקיים בחודש ינואר השנה, הכנת השגה לוועדת ההשגות בשם המשפחה, והשתתפות והכנה לקראת הדיון בוועדת ההשגות (יתקיים בספטמבר השנה). בג"ץ 7465/11 סורקיס נ' רשות מקרקעי ישראל ואח', סטודנטים : נעם וייס וענת עובדיה רוזנר.

שימוש בפולגורף במסגרת הליכי המיון לקבלה ליישוב – הקליניקה החלה לייצג השנה משפחה שבמסגרת הליכי קבלה למושב פדויים בנגב הופנתה לתהליך מיון במכון פולגורף ונדרשה לענות על שאלון הכולל שאלות חודרניות רבות ולגלות מידע שגילוי אסור על פי דין, לרבות מידע שמוגן לפי חוק הגנת הפרטיות. הקליניקה פנתה בכתב ליועץ המשפטי של רשות מקרקעי ישראל וביקשה את התערבותו. היועץ המשפטי של מנהל מקרקעי ישראל הודיע למושב במכתב מטעמו כי ההליך שנקט הינו פסול וכי עריכת תחקיר אינה מהווה חוות דעת מקצועית על בסיסה ניתן לדחות מועמדות של מועמד. עוד נכתב כי חל איסור על דרישת מידע פלילי ממועמד. סטודנטים: רומן קליין וטל גוטשטיין.

ייצוג וליווי המועצה המקומית ג'יסר א-זרקא בהליכים תכנוניים ומוניציפאליים – הקליניקה מייצגת את המועצה המקומית ג'יסר א-זרקא במספר הליכים תכנוניים ומוניציפאליים:

1. **הליך הסטת כביש 2 מזרחה** – הקליניקה מייצגת את מועצת ג'יסר א-זרקא בעתירה לבג"ץ שהוגשה השנה על ידי היישוב בית חנינה כנגד ההחלטה להסיט את הכביש. הסטודנטים היו מעורבים בכתיבת התגובה לבג"ץ. העתירה קבועה לדיון בבג"ץ לחודש דצמבר 17. בג"ץ 600/17 ועד בית חנינה נ' ממשלת ישראל ואח'.

2. **הכנת תכנית מתאר כוללת ליישוב** – הקליניקה ייצגה את המועצה המקומית ג'יסר בעתירה מנהלית שהגיש הקיבוץ מעגן מיכאל בנוגע לעבודת החוקר שמונה לדון בהתנגדויות שהוגשו לתכנית המתאר. לאחר שהוגשה הסכמה בין הצדדים העתירה נמחקה. עת"מ 60918-05-17 קיבוץ מעגן מיכאל נ' מר גיא קב נקי ואח'.

3. **הקליניקה מלווה את מועצת ג'יסר בבקשה להרחבת שטחי השיפוט של המועצה**. במהלך השנה התקיימו מספר דיונים בוועדה כולל סיור בשטח. הסטודנטים השתתפו בדיונים והכינו מצגת שהוצגה בדיון.

סטודנטים: מאיה קובליוב ופאדי מטר.

ג. חינוך, דמוקרטיה ושקיפות

עתירה לביטול מחוון המושגים (מושגון) באזרחות – השנה המשיך הטיפול בעתירה שהגישה הקליניקה לבג"ץ בשנת הלימודים הקודמת נגד מחוון המושגים באזרחות. במהלך השנה הוגשה בקשה למתן צו ביניים בתיק והוגשו עיקרי טיעון בתיק. דיון בעתירה התקיים ביום 20.7.17, במהלכו ניתן פסק דין בעתירה לאחר ששרד החינוך הודיע כי הוא יקיים מחדש הליך מנהלי בנושא. שופטי ההרכב העירו הערות בנוגע לחשיבות העתירה וחייבו את משרד החינוך לשלם הוצאות משפט לעותרים. בג"ץ 4327/16 טסלר ואח' נ' משרד החינוך. סטודנטים: עדן מלול ויונתן שפליברג.

הליכי מינוי ועדות מקצוע במשרד החינוך – השנה המשיך הטיפול בעתירה שהגישה הקליניקה לבג"ץ בשנת הלימודים הקודמת נגד אופן מינוי חברי ועדות המקצוע שפועלות במשרד החינוך. בדיון שהתקיים בעתירה, בעקבות הערות שופטי בית המשפט העליון, הסכים משרד החינוך לפרסם את הנהלים וכן לפרסם קול קורא המאפשר לציבור המורים והאקדמאים להגיש מועמדותם לוועדות המקצוע השונות והסכמה זו עוגנה בפסק הדין שניתן. בג"ץ 5536/16 רוזנשטוק נ' משרד החינוך. סטודנטים: עדן מלול ויונתן שפליברג.

ד. חופש ההפגנה, חופש הביטוי והזכות לפרטיות

תביעות נגד משטרה על פגיעה בחופש ההפגנה – השנה, הקליניקה המשיכה בשתי תביעות נזיקין נגד משטרת ישראל שהוגשו בשם קבוצה של מפגינים על פגיעה קשה בחופש ההפגנה וחופש הביטוי שלהם. במהלך ההפגנה שקטה וחוקית שהתקיימה במרכז תל אביב, הורתה המשטרה על הפסקת התהלכה באופן אלים ובלתי חוקי. כמו כן, המשטרה עצרה באופן אלים ושרירותי את אחד המפגינים, חקרה אותו באופן אלים, מבזה ומשפיל והחזיקה אותו במעצר משך כל הלילה. בנוסף, המפגין הועמד לדין פלילי שבסופו הוא זוכה באופן מוחלט, תוך

שבית המשפט מותח ביקורת קשה על התנהלות המשטרה (לגבי המפגין שנעצר הגישה הקליניקה תביעה נפרדת שנה שעברה). לקראת סוף שנת הלימודים, התקבל פסק דין בשתי התביעות. בית המשפט קיבל את טענת התובעים כי על עצם הפרת הזכות להפגין וזיכה את חברי הקבוצה בפיצוי. יחד עם הזאת, בית המשפט פסק סכום פיצוי בסך 500 ₪ לכל מפגין וכן פיצוי בסך 7,000 ₪ לשני מפגינים שנעצרו. התובעים סבורים כי הפיצוי שנפסק נמוך מדי והם שוקלים הגשת ערעור. ת"א 5360-07-15 פרנקוביץ נ' משטרת ישראל (שלום – תל אביב) ות"א 34383-04-16 סניץ ואח' נ' מדינת ישראל (שלום – תל אביב), פסק דין מיום 18/6/17. סטודנטים: אופיר גבעתי ועידן ארנון.

פגיעה בפרטיות בין כתלי הכלא – השנה הקליניקה טיפלה בהכנת תביעת נזיקין בשם אסיר ששרות בתי הסוהר פגע קשות בפרטיותו ובזכותו לחיסיון רפואי. המדובר באסיר הסובל ממצב נפשי מעורער בעקבות אונס קשה שבוצע בגופו על ידי אסירים אחרים. בשלב מסוים במהלך מאסרו, הופסק לאסיר הטיפול התרופתי שניתן לו בשל בעיותיו הנפשיות. בעקבות כך, הגיש האסיר עתירה לבית המשפט. במסגרת הליכי בירור העתירה, המציא שב"ס את כתב תשובתו, שכלל התייחסות לטענת האסיר בעניין האונס, באופן כזה שכתב התשובה נחשף בפני אסירים רבים בכלא. כתוצאה מכך, ולאחר שטענת האסיר בעניין זה הפכה לנחלת הכלל, סבל האסיר מהצקות וביטויי לעג קשים. הקליניקה תגיש בקרוב תביעה אזרחית כנגד שב"ס על הפגיעה בפרטיות האסיר. סטודנטים: אפרת רפאלי ועידן דוד כהן.

ה. זכויות חברתיות כלכליות

הזכות לחשמל – הקליניקה המשיכה השנה בפרויקט ביסוס הזכות לחשמל כזכות יסוד ובחינת מדיניות חברת החשמל לגביית חובות. עבודת הסטודנטים השנה כללה מספר מרכיבים:

1. הגשת עתירה עקרונית לבג"ץ בה טענו כי פעולת ניתוק חייבים מרשת החשמל לצורך גביית חוב לחברת החשמל מבוצעת כיום בחוסר סמכות, מאחר ורשות החשמל לא קבעה עד היום אמות מידה מהותיות המסדירות את הסוגיה והסתפקה במספר הוראות לאקוניות וטכניות לגבי פרוצדורת ההתראה לפני ניתוק. בג"ץ 214/17 רום ואח' נ' רשות החשמל ואח'.
2. הגשת מסמך משפטי הכולל את הערותינו לאמות המידה שפרסמה השנה רשות החשמל במסגרת הליך שימוע לציבור שערכה רשות החשמל.
3. ליווי ותמיכה בעובדים סוציאליים וטיפול מול רשות החשמל וחברת החשמל בכ-40 מקרים פרטניים של ניתוקי חשמל.
סטודנטים: פרי ארד ואור אלקיים.

ו. הזכות לבריאות וזכויות בעלי מוגבלות

אפליית נשאי HIV בבתי אבות – הקליניקה עסקה השנה בנושא של אפליית נשאי HIV בקבלה לבתי אבות ומוסדות סיעוד:

1. הגשת תביעה אזרחית בשם נשא HIV שהופלה בקבלה לבית אבות בשל נשאותו. בחודש יולי התקיים דיון בתיק והוא קבוע להוכחות לשנת הלימודים הבאה. ת.א 10690-01-17 בקרמן נ' בית אבות נאות יהוד (בימ"ש השלום בפתח תקווה).
2. הכנת פניה עקרונית למשרד הרווחה ומשרד הבריאות בדרישה כי יפעילו את סמכויות הפיקוח שלהם על בתי אבות ומוסדות סיעוד שמסרבים לקבל נשאי HIV.

סטודנטים: אדם גלמן ותומר ראובן.

אפליית אדם עם כיסא גלגלים בטיסה – הקליניקה הגישה השנה תביעה אזרחית לבית משפט השלום לפיצוי אדם עם כיסא גלגלים שהורד מטיסה בשל טענת חברת התעופה כי אינה יכולה להטיס את כיסא הגלגלים הממונע שלו. התביעה הוגשה נגד חברת ישראייר, חברת התעופה הזרה והחברה שמספקת את שירותי הקרקע בנתב"ג. ת.א 16943-07-17 ולדי גור ארי נ' ישראייר ואח'. סטודנטים: עדן מלול ויונתן שפילברג.

רכזי נגישות בקופות חולים – הקליניקה הייתה שותפה לארגון כנס בנושא רכזי נגישות בקופות חולים שנערך באוניברסיטה. במסגרת הכנס הציגו הסטודנטיות בפני קהל המשתתפים מחקר השוואתי שערכו בנושא, שסוקר את המצב במדינות העולם השונות. סטודנטים: שאדן ג'אברין וגיימי סברין.

פרויקט חניות נכים – הסטודנטים נטלו חלק בפרויקט חינוכי-מעשי, בשיתוף מספר בתי ספר, יהודים וערבים, בנושא זכויות אנשים עם מוגבלות, תוך התמקדות בנושא חניות נכים – מצב מצוי ומצב רצוי. במסגרת זו הסטודנטים העבירו הרצאות בבתי ספר על זכויות אנשים עם מוגבלות והנחו את התלמידים בביצוע תצפיות בשטח לביסוס עובדות ונתונים בנוגע למספר חניות הנכים בשטחים ציבוריים. סטודנטים: מאיה קובליוב ופאדי מטר.

ז. חופש מדת

תביעות קטנות – קבורה אזרחית – גם השנה נמשך פרויקט הסיוע לאנשים להגיש תביעות לבית המשפט לתביעות קטנות נגד המדינה להשבת כספים שנאלצו לשלם בגין קבורה אזרחית של יקיריהם. הסטודנטים נוטלים בפרויקט זה חלק פעיל ביותר, החל מפגישה עם לקוחות ועד להכנת התביעות. במהלך השנה, טופלה תביעה חדשה אחת. סטודנטים: אדם גלמן ותומר ראובן.

הקליניקה לדור, קהילה ומשפט

כללי

במהלך שנת הלימודים תשע"ז למדו בתכנית 14 סטודנטים, שהונחו על פרופ' נטע זיו (המנחה האקדמית), עו"ד ענת רודניצקי (המנחה הקלינית), עו"ד מתן רבינוביץ (מרכז הגר), והעובדות הקהילתיות סמאח חמאד ועו"ס אביגיל כהן. השנה גם נמשך שיתוף הפעולה של הקליניקה עם התכנית להכשרה מעשית בבית הספר לעבודה סוציאלית, בהנחיית ד"ר דפנה פרומר וד"ר נורה קורין-לנגר ובהדרכת עו"ס שירי המאיר ועו"ס קרין עירוני, ובה לקחו חלק ארבע סטודנטיות, שהעניקו ליווי ותמיכה רגשית לדיירים שאינם מטופלים על ידי האגף לשירותים חברתיים, וכן לקחו חלק בעבודה הקהילתית.

פעילות עיונית בקליניקה

במהלך השנה האחרונה עסקה הקליניקה בהיבטים תיאורטיים וישומיים של סוגיות מגוונות העוסקות בדור. השיעורים העיוניים העניקו לסטודנטים את התשתית הדוקטרינרית, התיאורטית והביקורתית לעבודתם המעשית, וההתמקדות בשיעורים היתה בתחום הדור בישראל, דור ציבורי והתחדשות עירונית. נושאי השיעורים כללו דיון באסטרטגיות לשינוי חברתי ובמקומו של פיתוח קהילתי-כלכלי בתוכם, בהיסטוריה של העיר יפו בה פועלת הקליניקה (תוך התמקדות בתחום מצוקת הדור ותופעת הגיטריפיקציה), תיאוריות של עוני, מדיניות דור בישראל ומקומה המשתנה של המדינה באחריות על הקצאת משאבי דור. כמו-כן, עסקנו באופן מעמיק בסוגית הזכות לדור במשפט, דור ציבורי ומגוונות התחדשות עירונית. בכל אלה ניתנה לסטודנטים

ההזדמנות לקשור בין הדיונים העקרוניים בשיעורים לבין המהלכים המתקיימים כיום בישראל בתחום הדיור, ועבודתם המעשית.

הפעילות המשפטית בקליניקה

במהלך השנה המשיכה הקליניקה בקידום והובלת שני פרויקטים להתחדשות עירונית המתרחשים ביפו: האחד ממוקם במתחמי המגורים "קדם" ו"שם הגדולים", שבשכונת ג'בליה בדרום יפו, והשני בין שדרות ירושלים לרחוב הבעש"ט. מטרת הפרויקטים הן חברתיות, וכוללות את העלאת רמת חייהם של תושבי המתחמים; שיפור המצב הדיורי של הדיירים הקיימים, שמרביתם נמנים עם אוכלוסיות עניות בישראל; מציאת פתרונות משפטיים-כלכליים לאוכלוסיות מוחלשות על מנת שיוכלו להמשיך להתגורר במתחמים גם לאחר פרויקט ההתחדשות; הגדלת הצע הדיור ביפו (בקדם ובשם הגדולים הגדלת הצע הדיור מכוונת לאוכלוסייה הערבית היפואית, הסובלת ממצוקת דיור קשה); מימון רכישת הדירות הציבוריות עבור הדיירים הציבוריים כחלק מהפרויקט והפיכתם לבעלים (במתחם קדם-שם הגדולים); בניית דיור להשכרה לטווח ארוך (במתחם הבעש"ט); ויצירת תמהיל הכנסות מתוך (מעמד סוציאקונומי נמוך ומעמד סוציאקונומי בינוני) במתחמי קדם ושם הגדולים, הסובלים משורה ארוכה של בעיות חברתיות וכלכליות קשות, בדגש על הישארותה של האוכלוסייה הקיימת במתחמים ומשיכת אוכלוסייה חדשה, שתצליח להשתלב במרקם הקהילתי הקיים במתחמים.

כאמור, תשומת לב מיוחדת ניתנת בעבודת הקליניקה לאוכלוסיות שההתחדשות העירונית מורכבת עבורם במיוחד, כגון: קשישים, שוכרים, דיירים בדיור הציבורי, אנשים עם מוגבלויות ואנשים שחיים בעוני, מתוך מטרה לגבש ולאפיין את קבוצות הדיירים הללו ואת צרכיהן, לייצג אותם (לעיתים מול הקהילה שהם חברים בה) ולמצוא פתרונות ייחודיים שיאפשרו את המשך מגוריהם בדיור הולם במתחמים גם לאחר ביצוע ההתחדשות. זאת, תוך חתירה לכך שניתן יהיה ליישם מודלים אלה במקומות נוספים בישראל.

במסגרת מודל העבודה שפותח, הקליניקה מסייעת בארגון הדיירים על מנת שייקחו חלק פעיל בבחירת מתווה ההתחדשות העירונית המועדף, עוד לפני כניסתו של יזם לתמונה. בהמשך מעודדת הקליניקה את השתתפותם הפעילה של הדיירים לאורך התהליך התכנוני והמשפטי, תוך שהם מיוצגים על ידה. בדרך זו, פערי הכוחות בין הדיירים ליזם, כפי שבאים לידי ביטוי בפרויקטים אחרים של התחדשות עירונית, מטשטשים.

העבודה המעשית במסגרת פרויקטים אלה דרשה מהסטודנטים לפתח כישורים של חשיבה יצירתית, יזמות חברתית ועבודת צוות, לצד לימוד משפטי דקדקני של הסוגיות הרלוונטיות בתחום התכנון והדיור. הסטודנטים נפגשו עם גורמים המעורבים בפרויקטים השונים לרבות הדיירים, נציגי הקהילה המקומית, נציגי רשות מקרקעי ישראל, נציגי משרד הבינוי, נציגי רשויות התכנון, נציגי חברת הדיור הציבורי המשכנת חלמיש, משרד האדריכלים והיזם שמלווה את הפרויקט, וקיימו מידי שבוע חשיבה משותפת שהתבססה על איסוף חומרים, הצגתם ועיבודם לכדי תכנית פעולה.

להלן פירוט הפרויקטים השונים שבהם לקחו הסטודנטים חלק במהלך השנה החולפת:

א. התחדשות עירונית בבעש"ט

פרויקט זה נועד לגבש וליישם תכנית להתחדשות עירונית ופיתוח חברתי-כלכלי, במתחם בן שבעה בניינים ביפו, בקרקע פרטית הממוקמת בצומת שבין שדרות הבעש"ט לבין שד' ירושלים. במתחם מתגוררות 126 משפחות יהודיות וערביות, שמחציתן מחזיקות בדירות בשכירות ומחציתן בבעלות פרטית. בשל מצבם הפיסי של המבנים המיושנים, מציעה התכנית לדיירים הריסת הבניינים ובנייה חדשה במתכונת פינוי-בינוי, בניית רצועה מסחרית לאורך שדרות ירושלים והקמת בנין להשכרה ארוכת טווח, כך שחלקן של הדירות החדשות יושכרו לטווח ארוך והאחרות יימכרו.

בפרויקט לוקחים חלק משרד האדריכלים "קיסלוב-קיי", חברת יזמות הנדל"ן "גולדט-ארט נדל"ן", ומשרד עורכי הדין "יגאל ארנון ושות'", שמייצג את הדיירים במשא ומתן המשפטי מול היזם.

במהלך השנה התקדם הפרויקט באופן הבא:

ליווי המשא ומתן המשפטי בין הדיירים לבין היזם – במהלך השנה ליוו הסטודנטים את המשא ומתן המשפטי בין היזם לבין הדיירים, המיוצגים על ידי משרד עורכי הדין "יגאל ארנון ושות'". במסגרת המשא ומתן, נדרשו הסטודנטים לסייע לנציגות הדיירים בקבלת החלטות קבוצתיות הנוגעות לפרויקט ולהשלכות המשפטיות, התכנוניות וחברתיות שלהן. כך למשל, גיבשו הסטודנטים מתווים אפשריים לחלוקת קרן האחזקה בין הדיירים, למציאת מגורים חלופיים בתוך המתחם לדיירים הקשישים שמתגוררים בו, ועוד, במטרה לפרוש בפני הנציגות את מגוון האפשרויות השונות לבחירה.

מציאת פתרונות לדיירים הקשישים המתגוררים במתחם לתקופת הבינוי – במהלך השנה ראינו הסטודנטים את הקשישים המתגוררים במתחם, לשם מציאת פתרונות עבורם לתקופת הבינוי. לראיונות קדם מחקר הנוגע להשפעה של שינוי סביבת המגורים על דיירים קשישים שהצביע על חשיבות ההישארות בסביבה מוכרת בעת עזיבת הדירה המיועדת להריסה. מהראיונות עלה כי הדיירים הקשישים אכן מעוניינים בפתרון שיבטיח את הישארותם במתחם וימנע את הצורך בעזיבת סביבת מגוריהם המוכרת. בעקבות זאת, נכלל בהסכם המשפטי בין הדיירים ליזם סעיף ולפיו על היזם יהיה להבטיח כי בעת הריסת החלק הדרומי של המתחם, יושכרו בחלקו הצפוני שלו דירות עבור הדיירים הקשישים שיפנו מהחלק הדרומי. בדרך זו, יוכלו הקשישים להמשיך להתגורר במתחם עד למעברם לדירתם החדשה.

קביעת מנגנון קרן האחזקה לדיירים – במהלך השנה גיבשו הסטודנטים שני מתווים עיקריים לחלוקת קרן האחזקה, שתסייע במימון הוצאות ועד הבית במתחם המחודש, אשר צפויות להגיע למאות שקלים בחודש: האחד, חלוקה שווה של קרן האחזקה בין כל בעלי הדירות המתגוררים במתחם. והשנייה, חלוקת קרן האחזקה רק בין בעלי הדירות שמתכוונים להתגורר במתחם לאחר ההתחדשות (ולא לאלה שמתכוונים להשכיר את דירותיהם). בנוסף, גובשו מודלים המתייחסים לאופן חלוקת כספי הקרן בין הדיירים במרוצת השנים: חלוקה שווה של כספי הקרן בכל שנה ושנה, או חלוקה משתנה של הקרן באופן כזה שבתחילת הפרויקט הקרן תתמוך באחוז גבוה יותר של דמי האחזקה, שילכו ויפחתו עם השנים. המתווים הוצגו באסיפת נציגות הדיירים שהחליטה על חלוקה שוויונית של כספי הקרן בין כל בעלי הדירות, באופן מדורג כך שתחילה תממן הקרן אחוזים גבוהים יותר מתשלומי דמי האחזקה, שילכו ויפחתו עם השנים.

הקמת ועדי בתים במתחם – במהלך השנה הציגו הסטודנטים בפני דיירי המתחמים את המסגרת המשפטית להקמת ועדי בתים במתחם. הרצאות אלו נועדו לסייע לדיירים בהקמת ועדי בתים, שיוכלו לתת מענה למבנים המיושנים, הסובלים מבעיות תשתיות רבות, בתקופה שלפני יציאתו לפועל של הפרויקט.

שיתוף נשים וילדים בתכנון – במהלך השנה הוקמו שתי קבוצות לשיתוף ילדים ונשים בתכנון, במטרה להטמיע את נקודות המבט הייחודיות של כל קבוצה ואת צרכיהן בתכנון הפרויקט. הקבוצות הונחו על ידי העובדות הקהילתיות, בסיוע של הסטודנטיות לעבודה סוציאלית ובהשתתפות האדריכלים האחראיים על תכנון הפרויקט. בסה"כ התקיימו במהלך השנה כ-10 מפגשים עם כל קבוצה. בחלק מהמפגשים נכחו הסטודנטים מהקליניקה, אשר הציגו בפני קבוצת הנשים את חוות הדעת שניסחו בנוגע לסגירת המתחם באמצעות גדר, סוגיה שעלתה בקבוצה. על פי חוות הדעת, מאחר שהפרויקט עומד להבנות באופן השונה מזה הבנוי היום, הרי שהשבילים הקיימים בו כיום, אשר משמשים למעבר חופשי לציבור בין רחוב שדרות ירושלים לרחוב ציהתל"י, עומדים לשנות את מיקומם. שינוי זה יביא לכך שלא תוכל להישמע טענת הציבור בדבר פגיעה בזיקות ההנאה מכוח שנים שנוצרו בשבילים. במקביל, פורטו ההשלכות החברתיות הנוגעות לסגירת המתחם. בסופו של דבר הוחלט להשאיר את המתחם המחודש פתוח.

ראיונות עם דיירים שוכרים המתגוררים במתחם – מחצית מהדיירים המתגוררים כיום במתחם הם שוכרים, אוכלוסייה שלא זוכה להתייחסות במסגרת הליכי התחדשות עירונית, בשל העדר חזקה קניינית מסוג בעלות. במסגרת הראיונות נבחנה, בין היתר, התכנות המגורים העתידיים שלהם במתחם המחודש במסגרת הדירות המיועדות לשכירות ארוכת טווח שיהיו בבעלות היזם. במסגרת השאלון נאספו נתונים אודות אוכלוסיית השוכרים, וכן עמדותיהם לגבי חששות מהשפעת הפרויקט עליהם וכן רצון למעורבות בו.

אספות דיירים ואספות נציגות דיירים – במהלך השנה נערכו מספר אספות שנועדו לעדכן את בעלי הדירות במתחם בנוגע להתקדמות הפרויקט. בנוסף נערכו אספות נוספות לנציגות הדיירים במטרה לשמוע את עמדתם בנוגע לסוגיות שהתעוררו במסגרת המשא ומתן המשפטי, ולסייע להם בהליכי קבלת ההחלטות, באמצעות הצגת מיתוים אפשריים לפעולה בנושאים שעלו לדין.

פניה לאגף התחדשות עירונית במשרד השיכון לשם הסדרת ייצוג הדיירים – לאחרונה פנתה הקליניקה למנהלת האגף להתחדשות עירונית במשרד המשפטים במטרה להסדיר את סוגיית הייצוג המשפטי של עורכי דין המייצגים דיירים בתהליכי התחדשות עירונית, במסגרת חוק הרשות הממשלתית להתחדשות עירונית, התשע"ו-2016. זאת, במטרה לסייע בידי הדיירים, שהם לרוב נעדרי ידע וכלים מקצועיים, בבחירת עורכי דין בעלי מומחיות וניסיון בתחום. במסגרת הפניה ביקשה הקליניקה לכלול את עורכי הדין לייצוג דיירים במסגרת בעלי המקצוע שעליהם מתכוונת המליץ הרשות להתחדשות עירונית, כחלק מהוראות החוק, ולהסדיר את פעילותם.

ב. התחדשות עירונית במתחמי המגורים "קדם" ו"שם הגדולים"

פרויקט זה נועד לגבש וליישם תכנית להתחדשות עירונית ופיתוח כלכלי במתחמי המגורים "קדם" ו"שם הגדולים", שמחצית מדייריהם הם דיירים בדיר ציבורי, וזאת כאמצעי להתמודדות עם שורה של קשיים חברתיים, פיזיים וכלכליים ארוכי שנים המאפיינים את המקום. מבחינה תכנונית, שואף הפרויקט לנצל את זכויות הבניה הקיימות במתחמים ולהוסיף זכויות מכוח שינוי תב"ע, לחזק את המבנים, להתקין מעליות, לשפץ את חדרי המדרגות והכניסות, להרחיב את דירות הבעלים (הדירות הציבוריות לא יורחבו), אלא יירכשו עבור הדיירים כחלק מהפרויקט וזכויות הבניה שלהן ינוידו לטובת בנית דירות אחרות), ולהוסיף יחידות דיור מעל המבנים הקיימים. בנוסף, שואף הפרויקט לבנות בנין חדש למגורים על חורשת זיתים הפנויה, הגובלת במתחמים, וזאת משום שמיצוי מלוא זכויות הבניה במתחמים הקיימים אינו מספיק לשם הפיכת הפרויקט לכדאי כלכלית. חורשה זו היא מעתודות הקרקע הפנויות האחרונות ביפו ונמצאת בבעלות רשות הפיתוח ובניהול רשות מקרקעי ישראל.

המשך המגעים מול רשות מקרקעי ישראל לקבלת מגרש משלים לצורך התחדשות עירונית בפטור ממכרז

בהתאם להחלטת מועצת מקרקעי ישראל – במהלך שנת הלימודים נמשכו המגעים מול רשות מקרקעי ישראל במטרה להקצות את חורשת הזיתים, הצמודה למתחמים, כמגרש משלים לטובת הפרויקט, בפטור ממכרז ובהנחה של 80% מערכה השוקי. הקצאה זו אמורה להיעשות בהתאם להחלטת מועצת מקרקעי ישראל, לפיה ניתן להקצות קרקע פנויה הגובלת במתחמים להתחדשות עירונית בפטור ממכרז ובהנחה של עד 80% מערכה השוקי, בהינתן שבלעדיה פרויקט ההתחדשות לא יוכל לצאת לפועל בשל העדר כדאיות כלכלית. בפגישות אלו הביעה רשות מקרקעי ישראל נכונות לבחון בחיוב את הקצאת חורשת הזיתים כמגרש משלים, בהתאם להחלטה, וכן להקצות את כל הדירות החדשות שייבנו בפרויקט לטובת ערביי יפו, הסובלים ממצוקת דיור קשה. לאור זאת, תוגש בימים הקרובים תב"ע חדשה לוועדה המקומית לתכנון ובניה, הכוללת את הבינוי החדש במתחמים וכן בינוי בחורשת הזיתים. לתב"ע נלווה מסמך, שהוכן על ידי הקליניקה, המסכם את תהליך שיתוף הציבור שנעשה במהלך השנים עם הדיירים.

המשך המגעים מול רשות מקרקעי ישראל בנוגע להסדרת מעמדם של הדיירים המתגוררים בשכירות מוגנת בנכסי רשות הפיתוח המנוהלים על ידי עמידר – במהלך השנה המשיכה הקליניקה לייצג את עמותת "הרביתא" במגעים להסדרה ארצית של הדיירים המחזיקים שלא כדין בנכסי רשות הפיתוח.

ליווי פרטני של דיירי הדיור הציבורי – במהלך השנה המשיכו הסטודנטים בליווי ומתן סיוע משפטי לדיירי הדיור הציבורי במגוון רחב של נושאים, לרבות: הגשת ערעורים למשרד הבינוי והשיכון ולחברת חלמיש בגין גובה שכר דירה, סיוע בהסדרת חובות בגין אי תשלום שכר-דירה, הגשת בקשות להסדרי חוב לחברת חלמיש והגשת בקשות לעיריית תל אביב-יפו לביטול קנסות בגין הזנחת החצר המשותפת, לפי חוק העזר העירוני (שמירת הסדר והניקיון), התש"ס-1980. בסה"כ טופלו על ידי הסטודנטים 12 משפחות בדיור הציבורי.

ג. שולחן עגול בנושא ליווי דיירים בתהליכי התחדשות עירונית

בחודש אפריל ערכה הקליניקה אירוע במתכונת שולחן עגול, שבו לקחו חלק נציגי רשויות מקומיות ומשרדי ממשלה, יזמים, מתכננים, משפטנים, עובדים קהילתיים, אנשי אקדמיה וסטודנטים. באירוע הוצג לראשונה המודל שפיתחה הקליניקה לליווי דיירים בפרויקטים להתחדשות עירונית. המודל שהוצג בנוי מ-13 שלבים, המאפשרים תכנון ויישום של פרויקטים להתחדשות עם צביון חברתי ומגדילים את סיכויי מימושם. לגבי כל שלב, הוצגו המלצות לגבי שיטות עבודה שהוכחו כיעילות (Best Practices) ואשר מבוססות על ניסיונה של הקליניקה בקידום התחדשות עירונית חברתית ביפו.

המודל המלא:

https://law.tau.ac.il/sites/law.tau.ac.il/files/media_server/law_heb/Clinics/MODEL-DIUR.pdf

כתבה במגזין הנדלין של TheMarker: <https://www.themarker.com/realestate/1.4026722>

כתבה בחדשות 10:

<https://www.google.com/url?hl=en&q=http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID%3D1247899&source=google&ust=1502187361836000&usg=AFQjCNGXEHFovTMD6yncMTA6k7igyjJq4g>

מאמר דעה ב-TheMarker: <https://www.themarker.com/opinion/1.3122104>

הקליניקה לקידום זכויות ניצולי שואה וזקנים

כללי

בשנת הלימודים החולפת פעלה הקליניקה בהנחייתם האקדמית של פרופ' זיוז'ה ברונר ופרופ' דפנה הקר ובהנחייתן הקלינית של עו"ד יעל הבסי-אהרוני ועו"ד ליעד סטרולוב. בשנה זו, הקליניקה הרחיבה באופן משמעותי את פעילותה בתחום הזקנה, הן ברמה האקדמית והן ברמה המעשית. בקליניקה נטלו חלק 16 סטודנטים.

הפעילות העיונית בקליניקה

במהלך הסמסטר הראשון נערכו שיעורים שבועיים בהם סקרנו ודנו בהתפתחות המשפטית של סוגיית הניצויים לניצולי השואה בישראל, החל מראשית שנות החמישים ועד ימינו. עסקנו בהתפתחות זו דרך בחינה מעמיקה של שלושה מסלולים עיקריים: (1) התפתחות החקיקה בתחום, החל מחקיקת חוק נכי רדיפות הנאצים, התשי"ז-1957 ודרך התיקונים שעבר, בהמשך - דרך חקיקת חוק ההטבות לניצולי שואה, התשס"ז-2008, וכלה בתוכנית הלאומית משנת 2014, לרבות שינויים שהיא עוברת גם בימים אלו; (2) התפתחות הפרשנות הפסיקתית של החקיקה הקיימת בתחום. הפרשנות החלה כפרשנות מצמצמת, ולאורך השנים שינתה פניה לכדי

פרשנות המרחיבה את מעגל הזכאים לפי צוי באופן דרמטי, עד אשר קנתה לעצמה מעמד של מייעצת לרשות המחוקקת ולרשות המבצעת כיצד עליהם לנהוג על מנת להבטיח את רווחתם של ניצולי השואה; 3) ההתפתחות המנהלית של התחום – התפתחות המקודמת באמצעות החלטות מנהליות שמרחיבות את מעגל הזכאים להכרה כניצולי שואה, אולם מגבילה את הזכות לזכאות רטרואקטיבית ומחייבת את הניצולים לבחירה מראש של המסלול בו יקבלו הכרה.

עמדנו על מערכת היחסים בין המסלולים לבין עצמם, על האופן שבו הם מקדמים, או אולי מעכבים, האחד את השני, ועל המהלכים החברתיים אשר משפיעים ומעצבים, לאורך השנים, את אותם מסלולים חדשים. בנוסף עסקנו גם בהתפתחות של הרנטות הסוציאליות הגרמניות הניתנות לניצולי השואה עובדי הגטאות, וסיימנו בדיון מעמיק אודות המשמעות וההשלכות של המסלול המנהלי והמסלול הגרמני על מערכת היחסים של הניצולים מול עורכי הדין הפרטיים העוסקים בתחום, ועל ההתפתחות בחוק הישראלי בכל הקשור לשכר טרחה של אותם עורכי דין.

בסמסטר השני עסקנו בהיבטים שונים של משפט זקנה. במהלך הסמסטר השתתפו מרצים רבים מתחום האקדמיה אשר עוסקים בהיבטים סוציולוגיים, חברתיים ומשפטיים של עולם הזקנה ובחיבור ביניהם, וכן אנשי מקצוע ופעילים חברתיים רבים העוסקים בקידום יומיומי של זכויות זקנים. בתוך כך התוודענו לטרמינולוגיה של עולם משפטי זה ולהפליה (הגילנות) אותה חווים זקנים בתחומים רבים; התוודענו להיבטים רבים של זקנה ומשפט: זקנה וסוף החיים, זקנה והורשה, זקנה ותעסוקה (בשכר ולא בשכר), ביטוחים סיעודיים, כשרות משפטית ואפוטרופסות, הגנה על שלום הזקן ועוד. כמו כן, יצאו הסטודנטים לשטח וראינו זקן/ה אשר חיים בעוני, אודות הנוכחות או ההעדר של משפט בחייו/ה.

הפעילות המשפטית בקליניקה

בתחום זכויות ניצולי השואה, שני גורמים עיקריים המשיכו להשפיע על העבודה הקלינית: 'התוכנית הלאומית' אשר הביאה להכנסתם של יוצאי המחנות והגטאות נוספים, אלה שעלו ארצה לאחר שנת 1953, למעגל הזכאים מכוח חוק נכי רדיפות הנאצים, התשי"ז-1957 (חוק הנר"ן), וכן שינויים נוספים שהגיעו בעקבותיה, באמצעות תיקוני חקיקה והחלטות מנהליות, אשר גם הטיבו עם אוכלוסייה זו וגם המשיכו והרחיבו את מעגל הזכאים לתגמול. תיקוני החקיקה וההחלטות המנהליות אשר הגיעו בעקבות התוכנית הלאומית מחזקים את המסקנה כי התוכנית הלאומית היוותה שינוי של ממש בכל הקשור לאופן שבו תופסת המדינה את תפקידה בנוגע לפיצויים לניצולי שואה. בתקופה שחלפה מאז כניסת התוכנית הלאומית לתוקף, נחתמו החלטות מנהליות רבות אשר קבעו זכאויות מסוגים שונים לאוכלוסיות שונות מקרב ניצולי השואה, מקום בו לא היו בעבר זכויות לפיצויים או תגמולים. הדבר נעשה במסגרת המגמה להגדיל את התמיכה בניצולי השואה. הדבר הטיל עומס נוסף על הוועדות הרפואיות ברשות לזכויות ניצולי שואה במשרד האוצר (להלן "הרשות") והביא, באופן טבעי, להמשך זרם הפניות של ניצולי שואה לקבלת ייעוץ מצוות הקליניקה אודות זכויותיהם.

גם בתחום שכר הטרחה, המשיכו התיקונים של חוק נכי רדיפות הנאצים וחוק הטיפול בתביעות של קרבנות השואה (המכונים בצוותא: תיקון 20 לחוק הנר"ן) להשפיע על העבודה הקלינית. הקליניקה, אשר הייתה מעורבת בשנה"ל תשע"ה בהליכי החקיקה ובהליכים המשפטיים שנלוו לתיקון 20, הפכה לבעלת מומחיות בתחום ומקור לידע רב בכל סוגיה חדשה שמתעוררת בהקשר זה. גם השנה המשיכה הקליניקה לייעץ ולייצג ניצולים במקרים של דרישות מצד עורכי דין לשכר טרחה בניגוד לחוק, והיא עתידה להגיש, בשיתוף עם האגף לסיוע משפטי, בשם קבוצת ניצולים, תביעת השבה של שכר טרחה עודף שנגבה. על רקע מומחיותה בסוגיית שכר הטרחה של עורכי הדין הפרטיים, הפכה הקליניקה לגוף אשר מייעץ לניצולים רבים, לעורכי דין פרטיים וכן לאגף לסיוע משפטי (תחום ניצולי שואה). מומחיות זו אף הביאה להידוק שיתוף פעולה בין הקליניקה לבין

הסיוע המשפטי. על רקע השינויים שתוארו לעיל, נמשך כאמור זרם הפניות אל הקליניקה בבקשות של סיוע במיצוי זכויות, מול הרשות וכן ייעוץ בהתנהלות מול עורכי דין. כבכל שנה, גם בשנת הלימודים הזו נתנה הקליניקה גם מענה ראשוני לעשרות פניות טלפוניות.

בתחום הזקנה, אנו עדים לשינויים בעולם המשפטי והחברתי של הזקנה, המבוסס על ההבנה כי רצונו של האדם (גם המבוגר), כבודו. החקיקה המתקדמת מנסה לקדם תפיסה לפיה לא ניתן עוד להכתיב לאנשים כיצד יראו חייהם הכלכליים, הבריאותיים והרוחניים, גם אם מדובר בשלבים האחרונים של חייהם, אך ניסיון ראוי זה נתקל בקשיים משפטיים לא מעטים. בשנה החולפת הקליניקה טיפלה בתיקים רבים בהם הזקנה היוותה גורם לקיפוח, לאפליה או לקושי בו נתקלה/ה הזקן/ה, ובתיקים בהם הזקנה הייתה הסיבה להיעדר יכולת של לקוחות להביא לפתרון הבעיה. באופן ספציפי, טיפלה הקליניקה במגוון תיקים בתחומים שונים, ביניהם כשרות משפטיות ואפוטרופסות, זקנה וצרכנות, ביטוח לאומי, ביטוחים סיעודיים, זקנה ובנקאות ועוד. הקליניקה משתפת פעולה עם גופים רבים העוסקים בייעוץ משפטי לזקן, כגון: המועצה הישראלית לצרכנות, המחלקה לשירותים חברתיים של עיריית תל אביב, עמותות העוסקות בייעוץ משפטי לזקנים, דוגמת עמותת 'המשפט בשירות הזקנה', וכן עם האגף לסיוע משפטי (תחום כשרות משפטיות ואפוטרופסות), במסגרתו מקבלת הקליניקה מינויים לייצוג לקוחות בתחום של כשרות משפטיות וזקנה, על פי רוב בבית המשפט לענייני משפחה.

שיתופי הפעולה המתוארים לעיל, אשר החלו להבשיל במהלך השנה החולפת לאחר עבודת שטח אינטנסיבית של המנחות הקליניות בשיתוף פרופ' דפנה הקר, הינם בעלי ערך חשוב במיוחד, שכן הם ממצבים את הקליניקה כמי שמפתחת מומחיות בתחום של זקנה באופן רחב, ומסוגלת לתת מענה משולב – לזקנים באופן כללי, ולניצולי שואה באופן הוליסטי, הן כניצולי שואה והן כזקנים. אכן, הכניסה של הקליניקה לעולם המשפטי של הזקנה יצרה הפריה בין הידע המשפטי של הקליניקה בתחום ניצולי השואה לבין הידע הנרכש בתחום הזקנה ואפשרה ייצוג טוב יותר של קהל ניצולי השואה. אין ספק כי המשך המהלך יביא עמו התפתחות מתמדת, הן בייעוץ ובייצוג שמעניקה הקליניקה לניצולי השואה, והן בייעוץ ובייצוג שמעניקה הקליניקה לזקנים בכלל.

לאור ההתפתחויות הנ"ל, טופלו השנה כ-40 תיקים וניתן סיוע טלפוני ליותר מ-250 פונים נוספים. הסטודנטים קיבלו הנחיה צמודה בכל הקשור למענה טלפוני, ובכלל זה כיצד לשוחח עם לקוח, אילו שאלות לשאול/לא לשאול; כיצד להנגיש את הזכויות השונות ללקוחות; מהם הסימנים המעידים על אי מיצוי זכויות; החשיבות של התייחסות למאפיינים ייחודיים של לקוחות זקנים – כיבוד פרטיותו ורצונו של הלקוח לדון בנושאים מסוימים בלבד; וכיוצא בזה. גם השנה לקחו הסטודנטים חלק פעיל בכל שלבי התיקים, כולם ערכו תצפית בדיוני ועדת הערר ורובם אף נכחו בדיונים הנוגעים ללקוחות עמם עבדו.

מפאת קוצר היריעה יכלול הדו"ח תיאור תמציתי של מספר תיקים נבחרים בלבד ונושאים עקרוניים בהם עסקה הקליניקה:

הפרה כניצול שואה זכאי לתגמולים – הקליניקה טיפלה השנה בשני מקרים שהביאו להכרה בניצולי שואה ככאלו הזכאים לפיצויים:

א' פנה לקליניקה לאחר שבקשתו להיות מוכר כנכה מכוח חוק נכי רדיפות הנאצים נדחתה על בסיס הטענה כי עלה לארץ לאחר 1953. צוות הקליניקה נפגש עם א', יליד ב-1924, מפרנקפורט, גרמניה. כנער צעיר חזה במאורעות ליל הבדולח בעירו, אז גם נלקח אביו למחנה ריכוז. א' הצליח לברוח עם אחותו ולאחר נדודים באירופה עלו כנוסעים סמויים על אחת הספינות האמריקאיות האזרחיות האחרונות שהפליגו לארה"ב. א' חי בארצות הברית אך כבר בשנת 1949 הגיע לראשונה לישראל מתוך כוונה לעלות לארץ, אך בשל נסיבות משפחתיות חי לסירוגין בישראל ובארה"ב עד שנת 1961, מאז הוא חי בישראל. הקליניקה טענה כי בשל הקשר העמוק והרציף שלו לישראל יש לראות בו כמי שעלה לישראל לכל המאוחר בשנת 1953, אז סיים בהצטיינות

אולפן בירושלים. פניית הקליניקה בשמו של א' התקבלה והחל מיוני 2017 הוא זכאי לקצבה חודשית ולהטבות המוענקות לניצולי שואה. סטודנטיות: מעין קליין, דורין ניסים ודניאלה בת לוי.

במקרה אחר, הפונה הגיע לקליניקה לאחר שבקשתו להיות מוכר כנכה מכוח חוק הטבות לניצולי השואה נדחתה, אולם סיבת הדחייה לא הייתה ברורה לו. בעצת הקליניקה הגיש בנו ערר לוועדת העררים שבבית משפט השלום ובהמשך הגיע צוות הקליניקה לביתו של א', יליד 1925 מלודז', פולין. א' סובל מדמנציה והתקשה לספק פרטים אודות עברו אך בנו שנכח בפגישה סיפר את הפרטים הידועים לו, דובר את אביו ואף סיפק מסמכים שהיו בידיו ותמכו בטענה כי א' ובני משפחתו שהו בגטו לודז'. בבדיקת התיק ברשות עלה, כי דחיית בקשתו של א' התבססה על מסמך ברוסית שנמצא בתיקו של א' ברשות אך לא נשלח אליו מעולם. בבדיקה ראשונית של המסמך נמצא, כי למעשה אין בו כל מידע הסותר את טענתו של א' כי שהה בגטו. הקליניקה פנתה לרשות בעניינו של א', כמו גם בעניינם של שני לקוחות נוספים, וקבלה על כך שהחלטה בעניינם התבססה על מסמכים שלא נמסרו ללקוחות, לא תורגמו ועל פניו אף אינם סותרים את טענת הלקוחות כי הם זכאים להיות מוכרים כנכים. בעקבות במכתב הכירה הרשות בא' כנכה וכעת הוא ממתין לקביעת אחוזי נכות. סטודנטים: עדי גיל ויאיר כהן.

הכרה רטרואקטיבית במחלות ליוצאי גטו סופיה – בחודש אוגוסט 2014 הכירה ממשלת גרמניה ברובע היהודי יוג' בונאר בסופיה כגטו. לפני הכרה זו סווגו יוצאי יוג' בונאר כניצולי שואה מהמעגל השני, ובעקבות ההכרה ברובע כגטו נהפכו יוצאי הרובע לניצולים מהמעגל הראשון. לשינוי הסיווג השפעה משמעותית על מכלול זכויותיהם של הניצולים, במיוחד על ההכרה במחלות כקשורות לרדיפות. אף על פי כן, הרשות לא פעלה, בהתאם, באופן אקטיבי לשינוי הסיווג ולעדכון הזכאויות החדשות שנוצרו עם ההכרה האמורה על ידי ממשלת גרמניה. וכך, ניצולים רבים אינם יודעים על זכותם להגדיל את הזכאות שלהם בעקבות ההכרה הגרמנית. מאז ההכרה ברובע כגטו פועלת הקליניקה מול הרשות למיצי זכויותיהם של יוצאי הרובע וטוענת כי בשל היעדר פעולה יזומה של הרשות בנושא זה, הניצולים זכאים להכרה רטרואקטיבית במחלות מאז אוגוסט 2014.

בימים אלה שני תיקים בטיפול הקליניקה תלויים ועומדים בוועדת הערר, במטרה לקדם את העניין העקרוני:

מ' הגיע לקליניקה במינוי של הסיוע המשפטי בעניין אחר אולם במסגרת מיצוי הזכויות שנערך לכל ניצול הפונה לקליניקה, גילתה צוות הקליניקה כי הסיווג החדש הני'ל, לו הוא זכאי, הוא בעל משמעות כלכלית גבוהה. לפני למעלה משנה פנתה הקליניקה לרשות בבקשה לעדכן את זכאויותיו של מ', רטרואקטיבית, מאוגוסט 2014. הרשות עדכנה את הזכאויות אך החל ממועד הפניה של מ' אליה. הקליניקה הגישה ערר על החלטה זו בשם מ', והתיק קבוע לדיון בחודש ספטמבר הקרוב. סטודנטיות: אלכסנדרה הודס, שיר עמיאל וקרן גליק.

ר' הגיעה גם היא לקליניקה במינוי של הסיוע המשפטי בעניין אחר. מבדיקת התיק התברר כי מיצוי זכויות שנערך לר' במסגרת הטיפול שהעניק לה הסיוע המשפטי הביא לעדכון זכאויותיה אך העדכון החל במועד הפנייה ולא רטרואקטיבית מאוגוסט 2014. הקליניקה הגישה בשם ר' ערר לוועדת הערר ופנתה לרשות בבקשה להסדיר את העניין מחוץ לכותלי בית המשפט. התיק קבוע לדיון בחודש ספטמבר הקרוב. סטודנטים: תמרה חורגס וגל יוגב.

הכרה במחלות – הקליניקה טיפלה השנה בשלושה מקרים הקשורים להכרה במחלות כתוצאה מהשואה:

א' הגיעה לקליניקה באוגוסט 2014 בבקשה כי הקליניקה תסייע לה בהכרה במחלת פרקים קשה כקשורה לרדיפות. א' הינה ניצולת שואה שעלתה ארצה מצרפת ובעת הגעתה לקליניקה הייתה מוכרת אך ורק בגין תגובה נפשית לרדיפות ובשיעור שאינו משקף את מצבה. אלא שמחלת הפרקים ממנה היא סובלת שנים רבות קשורה באופן ישיר למצבה הנפשי הרעוע ולחוויות הקשות מהן סבלה בתור ילדה קטנה במהלך המלחמה. הקושי במקרה של א' נבע מכך שהיא לא עמדה בקריטריונים הברורים לפיהם בוחנת הרשות בקשות מסוג זה.

הקליניקה סייעה לא' להעלות את אחוזי הנכות הנפשית שלה והגישה בשמה בקשה להכרה במחלת הפרקים. הבקשה נדחתה וערר שהוגש על החלטת הרשות נדחה גם הוא. הקליניקה הגישה בשמה של א' ערעור לבית המשפט המחוזי. בעיקרי הטיעון שהוגשו לבית המשפט התבססה הקליניקה על מחקרים רבים שהתפרסמו מאז שנקבעו הקריטריונים להכרה במחלות פרקים, המצביעים על הקשר בין מצב נפשי רעוע לבין מחלות פרקים. כמו כן, התבססה הקליניקה על נסיבותיה האישיות של א' ועל חומרת המחלה והגיל הצעיר בו תקפה אותה, וכן על חוות דעת מהרופאה המטפלת של א', מומחית עולמית בתחום. בעקבות הערעור הסכימה הרשות להכיר במחלתה של א' ובכך הביאה לסיומו הליך מפרך שהחל שלוש שנים קודם לכן. ההכרה החדשה העלתה את אחוזי הנכות של א' מ-50% ל-80% והביאה לתוספת משמעותית לקצבתה החודשית. סטודנטים: עינב אוראל כהן, גל נוורסקי ושירה שחם, רותם אביגדור וסטיב פיכמן, אלי בנימין ומאיה ספיר.

א' הינו ניצול שואה בן 95 אשר פנה לקליניקה על מנת שזו תסייע לו בקבלת הכרה בגין מחלת סרטן ממנה הוא סובל בגפיו, כתוצאה מעבודות פרך בהן עבד במהלך הרדיפות, בקור עז וללא הגנה ראויה על גפיו. הקליניקה הגישה בקשה, בשמו של א', להכרה במחלת הסרטן וצירפה אליה חוות דעת רפואיות אשר קשרו בין סוג העבודה ותנאי ביצועה לבין מחלת הסרטן הספציפית ממנה הוא סובל. הרשות דחתה את בקשתו של א' ועל דחייה זו הוגש ערר לבית המשפט השלום. לאחר דיון מפרך בבית משפט הודיעה הקליניקה כי היא עומדת על חקירתו של המומחה הרפואי, ובעקבות הודעה זו ניאותה הרשות להכיר במחלתו של א' כקשורה לרדיפות. משמעות ההכרה הינה העלאה של אחוזי נכותו של א' מ-69% ל-100%. סטודנטים: גיאל לוי ולירז חמו.

י' הינו ניצול שואה בין 93 אשר הופנה לקליניקה לצורך סיוע בהכרה במחלת השחפת ממנה הוא סובל. במהלך הטיפול גילתה הקליניקה כי 25 שנים קודם לכן ביקש י' לקבל הכרה במחלות השיניים הרבות מהן הוא סבל כבר בגיל צעיר. כבר אז צירף י' חוות דעת מרופא השיניים המטפל אולם חוות דעת זו לא הועברה לרופא מטעם הרשות ובקשתו נדחתה. הקליניקה הגישה עבור י' בקשה חדשה להכרה במחלת השיניים. הבקשה נדחתה ועל החלטת הדחייה הוגש ערר לבית המשפט השלום. לצורך תיקוף חוות הדעת שניתנה 26 שנים קודם לכן, איתרו הסטודנטים את הרופא שכתב אותה. הלה בדק את י' פעם נוספת ועדכן את חוות דעתו. בעקבות פעולות אלו ניאותה הרשות להכיר בזיקה בקשר בין אובדן של שמונה השיניים לבין תנאים הקשים בהם שהה במהלך הרדיפות. סטודנטים: יאיר כהן ועדי גיל.

בקשה להיוון תגמולים – מ', בת 78, מתגוררת עם בתה, בן זוגה וילדי הבת בצוותא מאז מות בעלה ובנה, זה למעלה מ-25 שנה. לפני עשר שנים סבלו בתה ובן זוגה ממשבר כלכלי קשה אשר הוביל בסופו של דבר לאובדן של העסק המשפחתי והבית בו התגוררו. בעיצומו של המשבר הכלכלי ניסתה מ' לסייע לבתה ונגררה בשל כך לחובות כבדים בשל הלוואות רבות שלקחה ולא הצליחה להחזיר. לאחר שנים קשות במיוחד בהן נעו ונדו בין דירות רבות כשהם חסרי עבודה, חסרי הכנסה וחסרי כל, החלה המשפחה להתייצב, אולם חוב של 300,000 ₪ לקרובי משפחה וחברים המשיך לרבוץ עליהם ולהעיב על חייה של מ'. במהלך התקופה הוכרה מ' כניצולה שואה הזכאית לתגמולים מכוח חוק הנר"ן. בעקבות ההכרה פנתה מ' לרשות וביקשה לממש אפשרות הקיימת בחוק להוון את גמלתה, על מנת שתוכל להחזיר את הלוואות הרבות שלקחה וכדי שתוכל לשוב לחיים נורמליים ונטולי חרדה. הרשות דחתה את בקשתה. על החלטת הדחייה הגישה מ' ערר ואז פנתה לקליניקה וביקשה את סיועה. הקליניקה הגישה השלמת טיעון, במסגרתה ביקשה לאתגר את התפיסה הפטרנליסטית בה דבקה הרשות בהחלטתה לסרב לבקשת ההיוון, ואף הגישה תצהיר המפרט את החובות כמו גם ההכנסות של מ' ובני ביתה. לאחר דיון ארוך בבית המשפט הוסכם כי מ' תתייצב בפני ועדה מיוחדת ברשות אשר תדון שוב ותכריע בבקשה. לאחרונה התכנסה ועדה זו, בראשות מנהלת הרשות, ובמסגרתה אושרה בקשת ההיוון. תיק זה מדגיש באופן מובהק את הקשר בין העשייה הקלינית בתחום זכויות ניצולי השואה ובין תחום הזקנה והמשפט. סטודנט: אורי דרורי.

כשרות משפטית ואפטרופסות – י" הינו אדם בן 70 אשר לקה באירוע מוחי קשה שהותיר אותו ללא יכולת דיבור ומשותק באופן חלקי. בניו של י" התמנו כאפטרופוסים שלו ואשפזו אותו במוסד לתשושי נפש, כאשר הוא מורחק ומבודד מחבריו, מבת זוגו ומהעולם החיצון. חבריו הקרובים של י" התנהלו זמן ארוך מול האפטרופוסים, ניסו לשכנע אותם להקשיב לרצונו הברור של האב ולהשיב אותו להתגרר בביתו בליווי סיוע רפואי וסיעודי צמוד. בעקבות ניסיונות אלו החליטו הבנים לנתק את י", באופן סופי, מהחברים ומבת הזוג, אסרו על ביקורים אצלו במוסד, ובכך ניתקו אותו, למעשה, סופית מהעולם החיצון. חבריו לא ויתרו ופנו לכל עבר עד אשר הגיעו לקליניקה ולאגף לסיוע משפטי (תחום כשרות משפטית ואפטרופסות) אשר שילבו ידיים בניסיון לחלץ את י" מהמצב הקשה בו הוא נמצא. הקליניקה פנתה לבית המשפט לענייני משפחה בבקשה להשיב את י" לביתו ולחילופין לאפשר לו ביקורים של חבריו. הבקשה להשבה הביתה נדחתה אולם הבקשה החילופית לאפשר לו ביקורים התקבלה. לאור דחיית הבקשה להשבה לביתו ובשל העדר שיתוף פעולה מצד האפטרופוסים בנושא הביקורים, הקליניקה שוקלת בימים אלה, ביחד עם האגף לסיוע משפטי, את צעדי ההמשך. סטודנטים: מאיה ספיר ואלי בנימין.

גמלת סיעוד – ב' הינה אשה בת 89 אשר סובלת ממגוון רב של מחלות ונדרשת לסיוע סיעודי צמוד. ב' הופנתה לקליניקה על ידי האגף לסיוע משפטי במטרה לערער על שעות הסיעוד שנקבעו לה מטעם הביטוח הלאומי. בעקבות ייצוגה על ידי הקליניקה בהליכים קודמים, הפכה זכאותה הזמנית של ב' לשעות סיעוד לזכאות קבועה וכן להעלאת הניקוד המשקף את הצורך הסיעודי. אלא שבהחלטת הוועדה האחרונה, בה יוצגה על ידי הקליניקה, נפלה טעות ויש פער בין הדברים שנכתבו על ידי הוועדה לבין הניקוד שהוענק לה. בעקבות זאת פנתה הקליניקה לביטוח הלאומי אך תשובתו לא הייתה מספקת. הקליניקה המשיכה ופנתה בערעור נוסף לבית הדין לעבודה. בתחילת מרץ 2017, יומיים לפני הדיון שנקבע בתיק, הודיע עוה"ד של הביטוח הלאומי כי הוא מבקש לבטל את הדיון ולשנות את סיווגו של התיק, זאת בשל פקיעתה של הוראת שעה אשר מאפשרת את הדיון בתיק בפני רשות בית הדין בלבד, ללא הרכב רחב יותר. אלא שהתברר כי הוראת השעה פקעה כבר באפריל 2012 והדבר התגלה לביטוח הלאומי בנובמבר 2016 אך הוא לא עשה דבר לשנות את סיווג התיק אלא יומיים לפני הדיון. הקליניקה התנגדה לדחיית הדיון אך במצב המשפטי שהובא בפני הרשות, לא נותרה ברירה. הקליניקה פנתה מספר פעמים להנהלת הביטוח הלאומי בעניינה של ב' ובכלל בכל הנוגע להשלכות של פקיעת הוראת השעה אך לא קיבלה כל מענה. התנהלותו של הביטוח הלאומי בתיק של ב' המשיכה להיות רשלנית ובשל כך הקליניקה הגישה לבית המשפט בקשה חריגה למתן הוצאות. ב' מחכה לפסק דין בעניינה. סטודנטים: סטיב פיכמן ורותם אביגדור, עדי גיל ויאיר כהן.

נושאים עקרוניים: בעת הטיפול בפניות שונות של ניצולים נתקלו הסטודנטים בנושאים הדורשים התייחסות רחבה ועקרונית יותר, כדלקמן:

הגבלת שכר טרחה בגין זכאות בעקבות תיקון חוק הגטאות הגרמני – באוגוסט 2014 נכנס לתוקף תיקון לחוק הגטאות הגרמני המעניק לניצולים אשר עבדו בגטאות רנטה סוציאלית, רטרואקטיבית משנת 1997. בעקבות זאת נשלחו מכתבים לזכאים או לעורכי דינם בהם מבקשת גרמניה מהניצול לבחור בין קבלת סכום רטרואקטיבי והפחתה של הגמלה, לבין ויתור על הזכות לקבלת רנטה רטרואקטיבית והותרת סכום הגמלה על כנו. החל מספטמבר 2014 החלו להגיע לקליניקה פניות של ניצולים אשר בעקבות התיקון לחוק הגרמני נדרשו לשלם סכומים גבוהים לעורכי דין אשר ייצגו אותם בבקשה המקורית לקבלת הרנטה, וכן פניות של ניצולים אשר שילמו לאורך השנים שכר טרחה גבוה מזה אשר מותר על פי חוק. הסוגיה הגיעה לפתחה של כנסת ישראל אשר תיקנה, כאמור, את חוק נכי רדיפות הנאצים וחוק התביעות של קרבנות השואה (הסדר טיפול), כך ששכר הטרחה במקרים אלה יוגבל. החוק הוחל רטרואקטיבית על הסכמי שכר טרחה שכבר נחתמו ואף על כספים שכבר שולמו וכלל התייחסות להשבה של כספים על ידי עורכי הדין. הקליניקה הייתה שותפה לדיון המכריע בוועדת החוקה, חוק ומשפט אשר בה נוסח התיקון באופן סופי, טרם קבלתו בכנסת ב-29.12.2014. לאחר קבלת

התיקון לחוק הוגשו לבג"ץ ארבע עתירות בדרישה לבטלו. הקליניקה, יחד עם הקליניקה לזכויות ניצולי שואה וזקנים באוניברסיטת בר אילן, ביקשה להצטרף להליך כידיד בית משפט. בג"ץ קיבל את הבקשה באומרו כי הקליניקות הן אלו שמייצגות את קולם של ניצולי השואה, אשר אינם מיוצגים לא על ידי עורכי הדין ולא על ידי המדינה. לאחר דיון ארוך ובהתאם לעמדת המדינה והקליניקות נדחו כל ארבע העתירות.

מאז קבלת התיקון ודחיית העתירות מטפלת הקליניקה בפניות רבות העוסקות ביישום החוק, לרבות סיוע לניצולים בבחינת עניינם וזכאותם להשבה, ייעוץ בהכנת בקשות השבה של כספים ששלמו, סירוב של עורכי דין להשיב כספים, תכתובת עם עורכי דין בעניין חלותו של התיקון על מקרים שונים ועוד. הקליניקה ביחד עם האגף לסיוע משפטי (תחום ניצולי שואה), מייצגים קבוצה של ניצולים רבים אשר שילמו לאורך השנים שכר טרחה גבוה מזה המותר על פי החוק. לאחר סיום פגרת בתי המשפט תוגש תביעת השבה מאוחדת בעניינם. בפרויקט זה משתתפים כל הסטודנטים של הקליניקה, לאורך השנים, וזאת לאור ריבוי הלקוחות וריבוי הסוגיות.

ייצוג בנושא תגמול לפי הכנסה למי שנכותו עולה על 50% - לאורך השנים נתקלים הסטודנטים בניצולים רבים אשר אינם מודעים לאפשרות לקבל תגמול לפי הכנסה, מעין השלמת הכנסה המשולמת על ידי הרשות. כך היה במקרה של א' אשר עניינה הובא לעיל. הדבר בולט במיוחד כאשר אחוזי הנכות המאושרים לניצול עולים על 50%, אז משלימה הרשות את הכנסותיהם לכ-9,000 ש"ח. בעקבות פניות הקליניקה, הרשות עדכנה את נהליה וכן את מכתביה לניצולים באופן המשפר את ההתנהלות בעניין זה, אך עדיין נותרה בעייתיות רבה בתחום זה. על כן, הקליניקה ניסחה הצעה לתיקון חקיקה אשר יחייב את הרשות לפעול באופן יזום אל מול הניצולים ויאפשר הכרה רטרואקטיבית בתגמול מוגדל לפי הכנסה מקום בו מחלות חדשות שהוכרו מזכים השלמת הכנסה. השנה ייצגה הקליניקה את " לאחר שהטיפול בהכרה במחלותיו הסתיים זה מכבר אך לא אושרה זכאותו הרטרואקטיבית לתגמול לפי הכנסה. הקליניקה פנתה בשמו לרשות בבקשה להעניק לו תגמול לפי הכנסה מיום שבו היה זכאי לאחוזי נכות גבוהים. הרשות קיבלה את פניית הקליניקה באופן חלקי וזכאותו אושרה רטרואקטיבית למשך 4 חודשים ששווים כ-8,000 ש"ח. סטודנטים: תמרה חורגס וגל יוגב.

החרגת תגמוליהם של ניצולי השואה ממבחן ההכנסות של משרד הבריאות בבואו לקבוע את רמת השתתפות של המדינה באשפוז סיעודי – בעקבות פנייה שהגיעה לקליניקה, ביצעו הסטודנטים מחקר מעמיק ביחס למבחני ההכנסה אותם מפעיל המוסד לביטוח לאומי בבואו ליתן גמלת סיעוד, וביחס למבחני ההכנסה אותם מפעיל משרד הבריאות בבואו לקבוע את מידת ההשתתפות של המדינה בהוצאות האשפוז הסיעודי של מטופל מאושפז. בחינה זו העלתה הבדל גדול ובלתי מוסבר בין שני המוסדות. כך, בעוד המוסד לביטוח לאומי אינו לוקח בחשבון את תגמוליהם של ניצולי השואה במסגרת מבחני ההכנסה, הרי שמשרד הבריאות כן לוקח בחשבון את אותם התגמולים ובכך קובע רמת השתתפות נמוכה יותר של המדינה בהוצאות האשפוז הסיעודי. בכך יוצרת המדינה אפליה בוטה בין מי ששוהה בבית וזקוק לטיפול סיעודי לבין מי שמאושפז במוסד סיעודי, כאשר הקבוצה האחרונה – היא המופלה. הסטודנטים ניסחו נייר עמדה אשר יועבר לחברי כנסת שהנושא קרוב לליבם, לצורך קידום תיקון חקיקה. סטודנטים: לירז חמו וגיא לוי.

הקליניקה לזכויות עובדים

בללי

בשנה החולפת השתתפו בקליניקה 12 סטודנטיות וסטודנטים, בהנחייתה האקדמית של ד"ר הילה שמיר עו"ד עידית צימרמן, המנחה הקלינית. הסטודנטים עסקו בסוגיות מגוונות מתוך עולם העבודה הישראלי, תוך התמקדות בקידום זכויות עובדים ובפרט בקידום זכויותיהם של עובדים מוחלשים או כאלו המועסקים באופן פוגעני. העבודה התבצעה תוך שימוש בכלים משפטיים שונים, כגון ליווי התארגנויות עובדים, תיקי ליטיגציה עקרוניים, קידום מדיניות, מיצוי זכויות ופרויקטים קהילתיים.

הפעילות העיונית בקליניקה

השנה החלטנו לראשונה על נושא שנתי – פערי הכוחות ביחסי העבודה. הנושא הוצג בפני הסטודנטים בשני שיעורי המבוא של הקורס ונגענו בזוויות שונות שלו במהלך השנה, בשיעורים האקדמיים כמו גם בעיסוק הקליני בתיקים. השיעורים בקליניקה מחולקים לשלוש חטיבות: חטיבה אקדמית המשתלבת בנושאי התיקים המטופלים בקליניקה, שיעורי תיקים ומיומנויות משפטיות, והרצאות אורח המיועדות לחשוף את הסטודנטים לגורמים מרכזיים ומשמעותיים בשוק העבודה הישראלי. בחטיבה האקדמית עסקנו בפערי כוחות בשוק העבודה, מגדר ויחסי כוחות, מבוא להתארגנות עובדים, גישת העבודה לסחר בבני אדם, הקלטה ביחסי עבודה, עבודה לאחר גיל פרישה, אפליה בקבלה לעבודה, שכר אסירים ותאונות עבודה בענף הבנייה. שיעורי התיקים עסקו בתיקים שיפורטו בהמשך, ועל כך נוספה הדרכה מעשית על עריכת מחקר משפטי ותחילת טיפול בתיק וכן תצפיות מונחות בדיונים בבית הדין לעבודה. המרצים האורחים שהגיעו השנה לקליניקה הם עו"ד איתי סבירסקי (התארגנויות עובדים), חברי ועד עובדים המיוצגים על ידי הקליניקה, עו"ד אורטל מנדלאווי (התעמרות בעבודה), גיורא ואלה מהסתדרות העובדים הכללית החדשה, עו"ד ירון קרמר שותף במשרד עו"ד המייצג מעסיקים בלבד, אמיר לוי הממונה על התקציבים במשרד האוצר, עמי קאופמן, נפגע בתאונה בענף הבניין ופעיל חברתי בתחום, וכב' השופטת מיכל נעים דיבנר מבית הדין האזורי לעבודה בתל אביב.

הפעילות המשפטית בקליניקה

להלן תיאור של עיקר הפעילות המעשית בקליניקה בשנה החולפת, לפי תתי-הנושאים הבאים:

א. התארגנות עובדים

לרקע כללי על פרויקט התארגנות עובדים ראו בדו"חות קודמים.

התארגנות הסגל הזוטרי במכללה האקדמית תל אביב יפו – מזה חמש שנים מלווה הקליניקה את הסגל הזוטרי במכללה האקדמית תל אביב יפו. ההתארגנות נמצאת בשלב מעניין של הטמעת הסכם קיבוצי ראשון והתחלת הכנות לקראת מו"מ להסכם קיבוצי שני. השנה התמודדנו עם מספר סוגיות משפטיות הנובעות מההסכם הקיבוצי ומעצם קיומם של יחסי עבודה קיבוציים בין הצדדים: זכאות לדמי הבראה עבור המרצים המועסקים בתקופות קצרות, יישום הסכמות בדבר איוש משרות פנויות, התקנת תקנונים חדשים המשפיעים על תנאי העבודה של הסגל בלי עריכת היוועצות עמו, החלטה על קיצור הסמסטר והשפעתה על המרצים, יצירת יחסי עבודה עם סגלים נוספים במכללה שהתאגדו גם הם בכוח לעובדים, ועבודה שגרתית של ליווי עובדים בהליכי שימוע ובעיות שונות שעולות בהעסקתם. סטודנטים: הילה בת ציון ויונתן בן עוזר.

התארגנות עובדי החברה לפיתוח תיאטרון, מוזיקה, אמנות ומחול – חולון – עובדי "החברה לפיתוח תיאטרון, מוזיקה אמנות ומחול – חולון" הכריזו על יציגות בחודש מרץ 2016. החברה הינה חברת בת עירונית של עיריית חולון אשר מפעילה את מוסדות התרבות בעיר, ביניהם: תיאטרון חולון, מוזיאון הילדים הישראלי, המדיטק, הסינמטק והמרכז הישראלי לאמנות דיגטלית. עובדי החברה מונים כ-450 עובדים. התאגדות עובדי החברה התגבשה על רקע תנאי העסקה ושכר שאינם הולמים את עבודתם ותרומתם, בלי כל ביטוי לוותק ובלי ביטחון תעסוקתי. בתחילה סירבה הנהלת החברה להכיר ביציגות הארגון ולקיים מו"מ עם העובדים. לאחר שתי פניות לבית הדין לעבודה החלו הצדדים בניהול מו"מ קיבוצי, אולם זה התנהל בעצלתיים תוך גרירת רגליים מצד ההנהלה. לאחר שהצדדים הגיעו למבוי סתום, בין היתר על רקע קצב ניהול המו"מ וההצעה הכלכלית הנמוכה שהוצעה במסגרתו, הוכרז סכסוך עבודה והתקיימה שביתה מתגלגלת במשך כמה שבועות. השביתה הובילה לחידוש המו"מ ולהצגת הצעה כלכלית משופרת מצד ההנהלה. בימים אלה הצדדים ממשיכים לקיים מו"מ אינטנסיבי. הסטודנטים טיפלו במהלך השנה בשאלות משפטיות רבות ומרתקות מתחום דיני השביתה, ונכחו בישיבות המו"מ הקיבוצי שהתקיימו. סטודנטים: נמרוד עציון ועוז פנחס.

ב. העסקה פוגענית של עובדות מהעדה האתיופית

השנה הגיעה לסיומו הפרויקט במסגרתו הציעה הקליניקה סיוע משפטי באמצעות עורכת-דין ממוצא אתיופי. השנה הסתיימו בפשרה שתי תביעות שהגישה הקליניקה בשם עובדות שהועסקו ופוטרו בצורה פוגענית ובניגוד לדין:

א. עובדת ניקיון שפוטרה ללא שימוע, מבלי ששולמו לה פיצויי פיטורים והודעה מוקדמת. בנוסף, בדיקת אופן העסקתה של העובדת העלתה שלא שולמו לה דמי הבראה, שכר עבודה, ופדיון ימי חופשה. התיק הסתיים בפשרה כספית לשביעות רצון התובעת.

ב. עובדת ניקיון שפוטרה בפתאומיות, ללא שימוע ובאופן משפיל. בנוסף, נוכו משכרה סכומים שלא כדין. התיק הסתיים בפשרה כספית לשביעות רצון התובעת.

סטודנטים: מונה נאסר ועומר אלאוף.

ג. ליטיגציה עקרונית

סיום טיפול בתביעה כנגד ניכוי "דמי הכשרה" – בית הדין האזורי לעבודה בת"א קיבל תביעה שהוגשה על ידי הקליניקה לזכויות עובדים בשמן של שתי צעירות שהוחתמו על תניה של "החזר הכשרה", מכוחה נוכה משכרן בעת שהתפטרו מעבודתן סכום כסף, לכאורה בגין הכשרה שקיבלו עם קבלתן לעבודה. מדובר בתניה חוזית שמגבילה את חופש העיסוק בכך שהיא קובעת שאם העובדת לא משלימה תקופת עבודה מסוימת, עליה להשיב עלות ההכשרה שקיבלה בתחילת הדרך. בתי הדין הכירו ברמה העקרונית באפשרות לקבוע תניה כזו, אלא שמעסיקים רבים מנצלים את האפשרות הזו כדי להרתיע עובדים מהתפטרות אחרי תקופת עבודה קצרה, וזאת מבלי שהם מקבלים הכשרה אמיתית המצדיקה את הניכוי. מכיוון שמדובר בדרך כלל בסכומים שאינם מצדיקים תשלום לעורך דין, התופעה הזו רווחת ואין כמעט פסיקה לגביה. הפסיקה המעטה שקיימת עוסקת בדרך כלל בוויכוחים על אופן התמחור של תנית ההכשרה או משך הזמן שהיא חלה לגביה. אנחנו ביקשנו לתקוף את עצם הטענה שמדובר בהכשרה. ביקשנו מבית הדין להבחין בין חפיפה או הדרכה שמקבלת עובדת בתחילת דרכה, שעלותה צריכה להיות מוטלת על המעסיק ואינה יכולה להצדיק הגבלה על חופש העיסוק, לבין הכשרה מיוחדת שעשויה להצדיק ניכוי מהשכר. השנה התקיים דיון הוכחות, ולאחר מכן הגשנו סיכומים וסיכומי תשובה לסיכומי הנתבעת. בחודש מאי ניתן פסק דין המקבל, כאמור, את התביעה במלואה, פוסל את התניה החוזית ומורה על השבת הסכומים שנוכו משכרן של התובעות. סטודנטיות: רוזה ליסנינסקי ומעין חלבי.

הפליה בעבודה בגלל מוגבלות פיזית, נטייה מינית ולאום – בסיוע הסטודנטים, הוכנה טיוטת תביעה לבית הדין לעבודה בעניינה של עובדת לשעבר של ארגון מירושלים, הסובלת מנכות פיזית חמורה. העובדת התפטרה מהארגון לאחר שהתבקשה שזוגתה, ערביה נוצריה, לא תתלווה אליה לעבודה, זאת למרות שכאשר היא ליוותה את העובדת לעבודה היא החליפה למעשה את העובדת הסיעודית, וסייעה לה בפעולות פיזיות הנובעות מנכותה. הנימוקים שניתנו לבקשה האמורה לא התיישבו עם מדיניות מקום העבודה ביחס למבקרים אחרים במקום, ולטענתנו הם נובעים מדעות קדומות ביחס לנטייתה המינית של העובדת והעובדה שזוגתה היא ערביה. סטודנטים: עוז פנחס ונמרוד עציון.

הפליה בקבלה לעבודה על רקע הריון – בסיוע הסטודנטיות פנינו במכתב מיצוי הליכים למעסיק פוטנציאלי אשר תכנן לזמן את הפונה לראיון עבודה, אך החליט שלא לעשות כן לאחר שהתברר לו שהיא בהריון מתקדם; זאת למרות שעמדה בכל דרישות התפקיד, ובשל עמדת נציגה מטעמו כי במועד הרלבנטי המועמדת תהיה אם צעירה ולכן לא תתאים לתפקיד. לאחר דחיית הבקשה לפיצוי, הכינו הסטודנטיות טיוטת כתב תביעה לבית הדין לעבודה. סטודנטיות: יונת בן עוזר והילה בת ציון.

הפליה בסיום העסקה על רקע גיל – חיוב בפרישה בשל הגעה לגיל פרישה – הקליניקה שלחה מכתב מיצוי הליכים בשמה של עובדת שקיבלה הודעה על סיום עבודתה כסייעת בגן עירייה בשל הגיעה לגיל פרישה. העובדת הביעה את רצונה להישאר בעבודה, אך המעסיק סירב לשמוע את בקשתה, בניגוד להלכה שנקבעה בעניין ליבי ויינברגר ולפיה על המעסיק לשקול בקשה של עובד להישאר בעבודתו גם לאחר הגיעו לגיל פרישה. סטודנטיות: גילי שטיינר וירדן נעמני.

שכר אסירים – בשיתוף פעולה עם הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי – אסירים בישראל מחויבים מכוח החוק לעבוד בתקופת מאסרם. סירוב לעבוד או זלזול בעבודה מהווים עבירת כלא. מול החובה לעבוד, קיימת זכות לתגמול כספי עבור העבודה, אלא שזה עומד על סכומים מגוחכים – החל מ-5 ₪ ליום עבודה בעבודות לא יצרניות ועד ל-13.7 ₪ לשעה במפעלים פרטיים שפועלים בבתי הכלא, בעוד ששכר המינימום עומד היום על 25 ₪ לשעה. בנוסף, במפעלים רבים נהוגה שיטת תשלום לפי תפוקה, שמונעת ממרבית האסירים להגיע אפילו למינימום השעתי הנ"ל. שכר האסירים נדון בהרחבה לפני 14 שנים בבג"ץ שדות, בו נקבע שהשכר המשולם לאסירים עומד במתחם הסבירות, אבל בקושי, ושבי"ס צריך לבחון אותו – ובכלל לבחון את כל ההסדר החוקי של עבודת אסירים שיש בו בעיות רבות. בחלוף 14 השנים, שבי"ס לא יישם את הערות ביהמ"ש העליון. במקביל, ניתן בג"ץ הפרטת בתי הסוהר, שהעלה לדיון את הבעייתיות במעורבות של ידיים פרטיות בניהול בתי הסוהר, עניין המשפיע על הדיון בעבודת אסירים במסגרות פרטיות, ומשתלב עם עמדת המשפט הבינלאומי בנושא. לאחר שתיק קודם שהובא על ידי הקליניקות לביהמ"ש העליון נמחק בשל שחרור האסיר מהכלא, נוצר קשר עם אסיר בעל יתרת מאסר ממושכת, והקליניקות עובדות במשותף על ניסוח מכתב מיצוי הליכים בעניינו לשירות בתי הסוהר. סטודנטיות: שרון סלינס ומור ברנמן.

המשך ניהול תביעה של סגן מנהל פנימייה על פיטורים שלא כדין בעקבות תלונתו על מדיניות הפנימייה להפריד בין חניכים, בני זוג מעורבים המנהלים קשר רומנטי – הקליניקה הגישה תביעה של סגן מנהל פנימייה כנגד מעסיקתו בטענה כי פוטר שלא כדין. בפנימייה, שבמהותה אמורה לדגול באינטגרציה בין בני נוער, לומדים חניכים מכפרים ערביים ועולים חדשים מחבר העמים. במקום נוהגת מדיניות נגד ניהול קשרים רומנטיים ביניהם. לטענת התובע, ברגע שהביע את דעתו בפני הממונה עליו כי מדיניות זו מנוגדת להנחיות משרד החינוך, כי הוא באופן אישי מתנגד לה ופנה בעניין למנכ"ל בית הספר – נמנע קידומו והוא פוטר מעבודתו. לטענתנו, מדובר בהפליה מחמת השקפה אידיאולוגית לפי חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה ופיטורים בניגוד לחוק הגנה על עובדים (חשיפת עבירות ופגיעה בטוהר המידות או במינהל התקין), בגינה תבענו פיצוי בגין נזקים ממוניים ובלתי ממוניים. תביעת העובד נדחתה בבית הדין האזורי, תוך שנקבעו על ידי בית הדין קביעות משפטיות שגויות,

לטעמנו, גם ביחס לעילות התביעה וגם לגבי משמעות הפרקטיקה של הקלטה במקום העבודה, אותה ביצע העובד בתיק זה. בסיוע הסטודנטיות הוגשו השנה הודעת ערעור וסיכומי ערעור, הדיון יתקיים בבית הדין הארצי בחודש נובמבר 2017. סטודנטיות: שרון סלינס ומורן ברגמן.

ד. קידום חקיקה ומדיניות בתחום זכויות העובדים

הקליניקה פועלת בתחום קידום מדיניות וחקיקה, בעיקר במסגרת חברותה בפורום לאכיפת זכויות עובדים. הפורום כולל – מלבד הקליניקה – את האגודה לזכויות האדם בישראל, איתך מעכי – משפטניות למען צדק חברתי, קו לעובד, ושדולת הנשים בישראל, ופעיל זה מספר שנים בתחום של זכויות עובדים בכלל, והגברת האכיפה של זכויות עובדים בפרט.

השתתפות בקואליציה למאבק בתאונות עבודה בענף הבניין – הקואליציה מקדמת את המאבק בתאונות בניין, ההורגות עשרות ופוצעות אלפי עובדים בשנה, על רקע כשל רב מערכתי מקיף בקידום הבטיחות בענף הבניין, באכיפה ובענישה על הפרת נוהלי בטיחות, ובפיצוי עובדים שנפגעו. הקואליציה פועלת לחשיפת מידע אודות תאונות והאחראים להם, לחשיפה תקשורתית וציבורית, לנטילת אחריות תאגידית, לשינוי חקיקה ולשינוי מדיניות ממשלתית. הסטודנטיות הכינו חוות דעת המסכמות את המצב המשפטי לגבי שני נושאים שבדעתנו לקדם בשנת הלימודים הבאה: הפעלת סמכויותיו של רשם הקבלנים ואופן הטיפול של הפרקליטות בנפגעי תאונות עבודה. סטודנטיות: גילי שטיינר וירדן נעמני.

מוניטורינג: החוק לעידוד של שילוב וקידום נשים בעבודה והתאמת מקומות עבודה לנשים, תשס"ח-2008 – מטרת החוק לעידוד שילוב וקידום של נשים בעבודה ושל התאמת מקומות עבודה לנשים, התשס"ח-2008, להביא לשינוי בתרבות העסקית וטיפול מודעות ציבורית לשילוב וקידום נשים בעבודה, בין היתר על ידי התאמת מקומות העבודה לנשים ולאמהות בכלל, ובהתייחס לנשים מקבוצות אוכלוסיה המתקשות להשתלב במקומות עבודה, בפרט. פרויקט המוניטורינג בוחן את יישום החוק על נשים מקרב האוכלוסייה הערבית והאתיופית. החוק שנחקק ב-2008 לא יושם עדיין ולו פעם אחת. לאחר פרסום כתבה בעיתון "הארץ" (כתוצאה מדיווח של הקליניקה), הוכרזו הזוכים בתחרות הראשונה שהתקיימה מכוח החוק, אם כי עד היום, הזוכים עדיין לא קיבלו את המענקים. הסטודנטיות עמלו על מכתב לוועדה לקידום מעמד האישה בעניין הסחבת ביישום החוק והחשש מהמשך אי יישומו בקצב הקבוע בו. סטודנטיות: רוזה ליסנינסקי ומעין חלבי.

פנייה להנהלת בתי המשפט בעניין פגיעה פומביות הדיון כתוצאה מפער בין שם חברה רשום לבין השם בו החברה מוכרת בציבור – הקליניקה פנתה להנהלת בתי המשפט, במסגרת פעילותה בפורום לאכיפת זכויות עובדים, בבקשה לקדם פתרון לבעיה שזוהתה על ידינו לפיה בשל פערים בין השמות הרשמיים של חברות לבין השמות בהם הן מוכרות לעיתים בציבור, נפגע עיקרון פומביות הדיון ונפגעת השקיפות בהליך המשפטי. באופן ספציפי במישור יחסי העבודה, נוצר אי שוויון בין עובדים, שמידע על אודות הליכים משפטיים שהם מנהלים גלוי וחשוף לכל, לבין המעסיקים ששם המוכר בציבור שונה משם המשפטי, ועל כן זוכים לאנונימיות מסוימת בהקשר זה. הנהלת בתי המשפט השיבה שדרך המלך לפתרון הבעיה יכול שיהיה רק בתיקון תקנות סדר הדין האזרחי ולא בדרכים אחרות שהצענו, כגון באמצעות הנחיות נשיאת בית המשפט העליון או השופטים בערכאות השונות. הנהלת בתי המשפט הודיעה כי תעביר את פנייתנו למחלקת ייעוץ וחקיקה לשם בחינת הצורך בתיקון. בשנת הלימודים הבאה נשקול המשך הטיפול בסוגיה. סטודנטיות: הילה בת ציון ויונתן בן עוזר.

ה. הרצאות / פרויקטים קהילתיים

תו חברתי – בסמסטר א' הייתה הקליניקה שותפה לפרויקט המבקש לחדש את יוזמת התו החברתי שהונהג בירושלים בתחילת העשור הקודם. הפרויקט מבוצע על ידי ארגון 2bcommunity. המטרה היא לייצר תו איכות

לעסקים קטנים ובינוניים, המבוסס על עמידתם בתנאים בתחומים שונים, לרבות שמירה על זכויות עובדים, זכויות אנשים עם מוגבלויות, איכות הסביבה וכיו"ב. הקליניקה הייתה שותפה בצוות דיני עבודה וסייעה ביצירת שאלונים בתחום השמירה על זכויות העובדים, ותמשיך להעניק ייעוץ והדרכה לארגון ולמעסיקים השותפים בפרויקט, בהתאם לצורך. סטודנטיות: שרון סלינס ומורן ברגמן.

סחר בבני אדם – שיתוף פעולה עם קו לעובד – הסטודנטים עברו הכשרה מטעם ארגון קו לעובד על אודות העסקת עובדות זרות בתחום הסיעוד בישראל, בדגש על מאפיינים המהווים העסקה בתנאי עבדות או סחר בבני אדם. לאחר מכן השתתפו בקבלת קהל בארגון, ובהסתמך על ניסיון זה הכינו שתי הדרכות, ברוסית ובאנגלית, אותן העבירו לעובדות המגיעות לקבלת ייעוץ במשרדי הארגון. ההרצאות כללו מידע חיוני לזיהוי העסקה פוגענית, על האופן בו ניתן לפעול במקרה בו עובדת/ת מועסקת כך, ומהן דרכי הטיפול והסיוע המוענקות לעובדות בישראל. סטודנטים: עומר אלאוף, מונא נאסר, רוזה ליסנינסקי ומעין חלבי.

1. קו סיוע אינטרנטי לעובדים (כל הסטודנטיות והסטודנטים בקליניקה)

הסטודנטים השיבו לכ-30 פניות של עובדות ועובדים בנושאים מתחום דיני העבודה. הסטודנטים התבקשו לנתח את השאלה שהועברה לטיפולם, לחקור את הדין הרלבנטי (חקיקה, פסיקה, מאמרים) ולהכין חוות דעת משפטיות בלשון בהירה שתובן לפונה שאינו משפטן. כל זאת בתקופת זמן קצרה יחסית, על מנת לספק תשובה במועד רלבנטי. גם השנה, הנושאים איתם התמודדו הסטודנטים היו רבים ומגוונים ושיקפו במידה רבה את הבעיות הנפוצות בשוק העבודה הישראלי: התפטרות לרגל מעבר דירה, אי הפרשה לפנסיה, אי מתן תלושי שכר, כתבי ויתור, שינוי חד צדדי של חוזה העבודה, פיטורים ללא שימוע, פדיון ימי חופשה, תעסוקת נוער, עבודה אצל קבלני כוח אדם, פיטורי עובדת בהריון, מעמדה של מחלקת דואר, העסקה במשמרות, דמי מחלה, תשלום על שעות נהיגה בעבודה, עבודה כמשתתף חופשי, תעסוקת עובדים שעתיים, אי הפרשה לקרן השתלמות, זכויות בעת מוות של עובד, הלנת שכר, אי מתן הודעה מוקדמת, איסור לגלות תנאי שכר – ועוד.

הקליניקה לזכויות פליטים

כללי

השנה למדו בקליניקה עשרים סטודנטים שהונחו על-ידי עו"ד ד"ר יובל לבנת (ששימש כמנחה אקדמי), עו"ד ענת בן-דור ועו"ד אלעד כהנא, המנחים הקליניים. הקליניקה עבדה בשיתוף פעולה עם עו"ד מיכל פרי ועו"ד יונתן קהת, ממשרד עו"ד אגמון ושות', רוזנברג הכהן ושות', שהתנדבו בתכנית במסגרת פרויקט הפרו-בוננו של משרד אגמון ושות'.

במהלך השנה אירחה הקליניקה שורה של מרצים אורחים: פרופ' נטע זיו מהפקולטה למשפטים באוני' ת"א; פרופ' תומאס ספייקרבוואר מהאוניברסיטה החופשית באמסטרדם; ד"ר קייט אוג מהאוניברסיטה הלאומית באוסטרליה; מר רוס לבקוביץ', דוקטורנט ב-CUNY; ועו"ס מירי ברברו אלקיים, מנהלת "מסילה". בנוסף, ערכה הקליניקה סיור בדרום ת"א עם פרופ' גדעון קונדה מהחוג ללימודי עבודה באוני' תל אביב. במסגרת הסיור בדרום העיר התקיים מפגש עם שניים מתושבי השכונה הישראלים, התומכים בהפחתת מספר מבקשי המקלט באזור, באמצעים שונים – מר חיים גורן (חבר מועצת עיריית ת"א-יפו) וגב' שפי פז – והתקיימה שיחה בינם לבין חברי הקליניקה.

השנה השתתפו בקליניקה: מר אלון אברמוביץ'; גב' מיקה גובר; גב' ליזה גל; גב' מוריה זלקה; גב' יעל חדד; גב' טל חלפון; גב' גלית לניאדו; גב' מיכל נבו; מר אריאל סלמה; גב' קרן עמיחי; גב' מיה עשבי; מר יובל

פינקלשטיין; גבי רחל פיש בן ישראל; מר תומר צרור; גבי לוראן קאדרי; גבי רונית קובאץ; גבי יערה ראובן; גבי אביטל רוזנפלד; גבי נטלי שבא; ומר יובל שפיצר.

חלק ניכר מעבודתה של הקליניקה התאפשר תודות לתרגומם של גבי שדן ג'בארין (לערבית) ומר האבטום מהרי (לטיגרית).

הפעילות העיונית בקליניקה

בצד העיוני, הקליניקה שמה דגש רב על פיתוח דיונים על תפקיד עורך הדין החברתי; טקטיקות, אסטרטגיות ודילמות של עורכי דין חברתיים; ושיתופי פעולה של עורך הדין החברתי עם גורמים אקטיביסטיים או ממסדיים מחוץ לעולם המשפט. זאת לצד הוראת סוגיות ליבה בתיאוריה של הגירה, דיני הגירה, דיני פליטים ומדיניות מקלט. התלמידים הגישו במהלך השנה חמישה ניירות עמדה, בנושאים: (1) רדיפה (persecution) כמשמעותה באמנת הפליטים; (2) חברות בקבוצה חברתית מסוימת (particular social group), כמשמעותה באמנת הפליטים; (3) הדרה (exclusion) מאמנת הפליטים; (4) זכויות הפליט על פי האמנה ותיאוריית דרגות הקשר (levels of attachment) של פרופ' האת'אווי; ו- (5) עקרונות יסוד של אמנת הפליטים, ומדיניות הגירה. בנוסף, הסטודנטים השתתפו ב"פרויקט תצפיות", במהלכו צפו בשבעה דיונים בענייני הגירה בבית הדין לעררים או בתי משפט לעניינים מינהליים, וכתבו דו"ח מסכם בעקבות הפרויקט. כמו כן נכחו הסטודנטים (כתצפית חד פעמית) בשעות קבלת קהל של ארגונים המסייעים למהגרים, והתקיים דיון בכיתה בנושא.

הקליניקה הייתה מעורבת השנה (כיוזמת-שותפה, וכחברה בוועדת ההיגוי) בשני כנסים אקדמיים: הראשון התקיים ב-27.3.17 במרכז האקדמי למשפט ועסקים, בנושא "נשים, ילדים ומקלט: מבט רב תחומי על מצב הזכויות של נשים וילדים מבקשי מקלט בישראל", במסגרת שיתוף פעולה של הקליניקה עם המרכז האקדמי למשפט ועסקים וארגון א.ס.ף. השני התקיים ב-14-15.6.17 באוניברסיטת תל אביב, וציין את יום הפליט הבינלאומי ואת ההשקה של הכרך על חקיקת זכויות אדם באפריקה ע"י מרכז קנטור מהפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטה, במסגרת שיתוף פעולה של הקליניקה עם מרכז קנטור ועם המרכז האקדמי רופין.

הפעילות המשפטית בקליניקה

העשייה המשפטית השנתית של הקליניקה כללה פגישות עם משרדי ממשלה והופעות בבית המשפט העליון ובית המשפט המחוזי, בתי הדין לעררים ובית הדין לביקורת משמורת. לצד הליכי מקלט ושחרור ממשמורת או ממתקן "חולות", ליוותה הקליניקה לקוחות בהליכים משפטיים שונים הרלוונטיים לסוגיית מעמדם או מעמד בני משפחתם ובעתירות חוקתיות.

חלק ניכר מעשיית הקליניקה יצא אל הפועל בזכות הסטודנטיות והסטודנטים שהשתתפו בה ולקחו חלק תורם ומשמעותי בטיפול בתיקים השונים, הן מול הערכאות השיפוטיות, והן מול משרדי הממשלה הרלוונטיים, לרבות על דרך ייצוג בראיונות ושימועים ברשות האוכלוסין וההגירה. בנוסף, הסטודנטים סייעו בבניית התיקים ואיסוף החומר הרלוונטי להם; במחקר עצמאי מתחום המשפט הישראלי והמשווה וכן בנוגע למצב השורר במדינות המוצא של לקוחות הקליניקה; לקחו חלק פעיל בהכנת בקשות מקלט וכתבי טענות, וכן בפיתוח האסטרטגיה בתיקים והכנתם לטיעון בעל בפה; התלו לעורכי הדין לדיונים בהם; התלו ולפונים למשרדי הממשלה השונים כדי לסייע להם לממש את זכויותיהם; ועוד.

להלן הפירוט של עיקר העשייה הקלינית של הקליניקה לזכויות פליטים במהלך השנה:

א. שלילת חירות

ערעור נגד מעצר בגין סירוב לעזוב למדינה שלישית – במהלך השנה הנוכחית המשיכה הקליניקה לייצג בערעור הנוגע להחלטה לדרוש יציאת מבקשי מקלט ל"מדינה שלישית". בתיק התקיים דיון (שני) בחודש אוקטובר 2016 וכן הוגשו הודעות ותגובות מטעם הצדדים. ההליך ממתין למתן פסק דין.

תקיפת זימונים למתקן "חולות" – במהלך השנה הגישה הקליניקה פניות ועררים בעניינם של מבקשי מקלט מאריתריאה שקיבלו הוראות להתייצב במתקן "חולות". בין הפונים שהקליניקה ייצגה היו מי שאובחנו כסובלים מפוסט טראומה בגין עינויים ותקיפות מיניות; מי שמצויים בזנות ומכורים לאלכוהול; מי שרשות האוכלוסין וההגירה מעכבת במשך שנים את קבלת ההחלטות בתיקי המקלט שלהם; סטודנטים שזומנו למתקן בעיצומה של השנה האקדמית וגברים נשואים שרשות האוכלוסין וההגירה סירבה להכיר בנישואיהם. רוב ההליכים הסתיימו בביטול הוראת השהיה, שחרור האדם מ"חולות" או מתן צו ביניים שמנע את השמתו במתקן. היתר ממתנינים למענה הרשות. בנוסף ייצגה הקליניקה יחד עם ארגון היא"ס בערעור על החלטה לשלוח נזיר וכומר ל"חולות", ובעקבות הדיון הודיעה רשות האוכלוסין וההגירה על חזרתה מההחלטה.

שיפור התנאים במתקן "חולות" – במהלך השנה המשיכה הקליניקה, יחד עם ארגוני זכויות אדם אחרים, לעסוק בתנאי המחיה במתקן "חולות". ביום 10.5.17 הגישה עתירה לבג"ץ בשם של מבקשי מקלט וארגוני זכויות אדם נגד הסכום הנמוך של "דמי הכיס" שניתנים לשוהים במתקן, בשים לב לכך שנאסר עליהם לעבוד מחוץ לו. בנוסף, במהלך השנה ייצגה הקליניקה בעתירה שהגישה אשתקד נגד שיכון 10 בני אדם יחד בחדרים ב"חולות", עתירה שהתקבלה ביום 13.6.17 ונפסק בה כי תוך 9 חודשים יש להפחית את המספר ל-6 שוהים בחדר.

שחרור מבקשי מקלט ממשמורת – במהלך השנה ניהלה הקליניקה מספר הליכים לשחרור מבקשי מקלט ממשמורת. בין היתר הגישה הקליניקה ערעור על תנאי שחרור מחמירים שנקבעו לשחרורו של מבקש מקלט ממצרים שהוחזק במשמורת קרוב לשנה (בעקבות הערעור שינתה רשות האוכלוסין וההגירה את עמדתה והוסכם לשחררו בתנאים מקלים); ביחד עם הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי ייצגה הקליניקה אזרח אריתראי שהועבר למעצר הגירתי בלתי קצוב בזמן לאחר סיום מאסר פלילי בגין אלימות במשפחה. בעקבות ערעור שהוגש לבית-המשפט המחוזי, שוחרר העצור. בנוסף, הקליניקה פנתה לבית-הדין לביקורת משמורת בעניינו של אזרח סומליה שבקשתו למקלט נדחתה, ובעקבות הגשת בקשה לפתיחה מחדש של תיק המקלט והוכחת העובדה שלא ניתן לגרשו, שוחרר העצור.

איסורי מגורים באילת ובת"א – הקליניקה הגישה וניהלה הליכים בעניינם של שלושה אזרחי סודן ואריתריאה, שנאסר עליהם לגור בתל אביב ובאילת, חרף נסיבותיהם הפרטניות: אדם חולה שאין לו איפה לגור מחוץ לתל אביב (ערר שהוגש בשנה שעברה); אדם חולה התלוי בביטוח הבריאות שמשלם לו מעסיקו באילת; וערר בעניינו של אדם נשוי המתגורר עם כל המשפחה בתל אביב. בשניים מההליכים ניתנו צווי ביניים, אחד מהם ממתין להכרעה לאחר דיון והשני נמחק נוכח שינוי נסיבות. תיק שלישי ממתין להכרעת בית הדין.

ב. זכויות חברתיות

עתירה נגד "חוק הפיקדון" – הקליניקה הגישה עתירה לבג"ץ, יחד עם עמותת קו לעובד, בשם 7 מבקשות ומבקשי מקלט ו-6 ארגוני זכויות אדם, נגד חוק חדש הקובע שהחל מ-1.5.17 20% משכרם של מבקשי המקלט יילקח מהם לקרן פיקדון ויוחזר להם רק עם יציאתם מהארץ. בקשה למתן צו ביניים נדחתה, ודיון התקיים ביום 26.7.17, בעקבותיו ניתן צו על תנאי. התיק נקבע לדיון בפני הרכב מורחב לחודש דצמבר 2017.

עתירה בנוגע לאי-מתן שירותי רווחה למבקשי מקלט – בחודש נובמבר 2016 עתרה הקליניקה לבג"ץ בשם עמותת א.ס.ף, עקב מדיניות משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים שלא להעניק למבקשי מקלט

שירותים סוציאליים במחלקות העירוניות לשירותים חברתיים, אלא במקרי קיצון. בעקבות העתירה הודיעה המדינה כי תקים צוות בינמשרדי שייבחן אילו אוכלוסיות מבין מבקשי המקלט נמצאות במצב בו נפגעת זכותן לקיום בכבוד, על מנת לבחון מחדש את עמדתה המשפטית של המדינה, לפיה אין לאוכלוסייה זו בכלל זכויות סוציאליות. ההליך ממתין לעדכון מצד המדינה.

סיוע בשכר דירה לאם חד הורית מבקשת מקלט – הקליניקה פנתה בשמה של מבקשת מקלט, אם חד הורית לילד בן 3, למשרד הבינוי והשיכון בבקשה לקבל סיוע בשכר דירה. נהלי המשרד אינם מאפשרים למי שאינם תושבי ישראל לקבל את הסיוע, ובפניה נטען כי הדבר מנוגד לאמנות המחייבות את ישראל וגוברות על נהלים פנימיים של המשרד. במענה, הוחלט להחריג את עניינה של הפונה ולאפשר לה סיוע למשך שנה.

עתירה נגד משרד הפנים בגין אי-רישום של אבות באישורי הלידה של ילדיהם – הקליניקה פנתה לשר הפנים בדרישה לרשום במסמכים רשמיים את פרטיהם אבותיהם של שמונה עשר ילדים שנולדו בישראל, כולם מבקשי מקלט. כל האבות נכחו בבית החולים בעת לידת ילדיהם וביקשו להירשם כאבות אולם הדבר נמנע מהם בעקבות הנחייה של משרד הפנים. הנחייה זו עמדה בניגוד לפסיקה ואף לנהלי משרד הפנים עצמו. נוכח סירוב משרד הפנים לרשום את האבות כפי שהתבקש לעשות, הוכנה עתירה שעל פי הצפוי תוגש לבג"ץ במהלך חודש ספטמבר.

דרישה לקדם שיקומם של קורבנות עינויים – הקליניקה פנתה בשם שורה של ארגוני זכויות אדם אל מנכ"לית משרד המשפטים העומדת בראש ועדת מנכ"לים שמונתה לדון בעניינם של קורבנות סחר ועינויים, בדרישה ליישם מתווה לשיקומם של אנשים שנפלו קורבן לעינויים (בעיקר בסיני). נושא זה מצוי על שולחנה של הוועדה מספר שנים וארגוני זכויות האדם הציעו מספר פתרונות לקידום הנושא, ולמרות זאת לא זוכים קורבנות עינויים לשירותים בסיסיים (שירותי בריאות ותמיכה נפשית) או לשיקום. אי לכך דרשה הקליניקה את קידום הנושא, ובוחנת את האפשרות להגיש עתירה בהיעדר מענה.

ג. הליכי מקלט

ייצוג במסגרת הליכי מקלט – במהלך השנה האחרונה סייעה הקליניקה למספר רב של מבקשי מקלט במסגרת בקשותיהם למקלט, ובהם אזרחי אריתריאה, סודן, חוף השנהב ואיראן. הסיוע כלל הגשת בקשות מקלט, הגשת בקשות לעיון מחדש וכן ליווי לראיונות מקלט. בין יתר האנשים בהם טיפלה הקליניקה: ילד אוטיסט ממדינה שבה אוטיסטים נרדפים; חייל בצבא האריתראי שסירב לבצע מדיניות לא חוקית של ירי על אזרחים; ניצול רצח העם בדברפור; אמן איראני שנחשד באהדה למשטר הקודם ולישראל; ועוד.

זכאותם של עריקים מהצבא האריתראי למקלט – אחד ההליכים החשובים שהקליניקה ניהלה השנה נוגע לסירוב משרד הפנים להכיר באריתראים כפליטים, אם "רק" ערקו מהצבא האריתראי. ערר שהגישה הקליניקה בנושא בשנת 2014 התקבל בספטמבר 2016. הקליניקה המשיכה לייצג בערעור שהוגש מטעם המדינה, בסופו נקבע כי התיק יוחזר לבית הדין לעררים על מנת להכריע בשאלות שלא הוכרעו. הקליניקה ממשיכה בייצוג בתיק והגישה השלמת טיעון מטעמה בנושא, והתיק ממתין להכרעה.

תקיפת מניעה של הליכי מקלט מפלסטינים הנמלטים מחשש לרדיפה על רקע מגדר או נטייה מינית – גם השנה המשיכה הקליניקה לייצג בבג"ץ מבקשי מקלט פלסטינים שנמלטו מהגדה המערבית עקב חשש לרדיפה על רקע נטייתם המינית או עקב חשש לרדיפה מגדרית. משרד הפנים מסרב לאפשר להם נגישות להליכי מקלט ומפנה אותם למנגנון, שמטרתו המוצהרת היא החזרת הפונים לארצם תוך הפרת חובת הסודיות. לצד הליכים פרטניים, הגישה הקליניקה בקשה להצטרף כידיד בית משפט לעתירה שהוצא בה צו על תנאי. הבקשה הוגשה בשם המוקד לפליטים ולמהגרים, בטענה כי מדובר בעמדה לא חוקית הסותרת את אמנת הפליטים, והדיון בתיק נקבע לחודש ספטמבר 2017.

ד. פליטים מוכרים

מעמד קבע לפליטים מוכרים השהים בישראל תקופה ממושכת – הקליניקה מייצגת בערר שהוגש על סירוב משרד הפנים לתת מעמד קבע למשפחת פליטים-מוכרים שחיה בישראל כ-20 שנים. לפי נהלי המשרד פליטים מוכרים מקבלים תושבות זמנית בלבד, אותה עליהם לחדש מעת לעת, וזאת אף אם הם גרים בישראל למעלה מעשור ואינם יכולים לחזור לארצם. בערר התקיים דיון בחודש אפריל ובעקבותיו התבקש משרד הפנים לבחון אפשרות להסדיר את עניינם הפרטני של העוררים. תשובת משרד הפנים אמורה להינתן עד חודש ספטמבר.

הזכות לחיי משפחה – הקליניקה המשיכה לטפל בפליטים מוכרים שביקשו להקנות מעמד בישראל לבני זוגם הזרים. הקליניקה הגישה בקשה לאפשר לבן זוגה של פליטה מוכרת ממדינה אפריקאית לחיות לצדה בישראל. הבקשה נדחתה בנימוק שהשניים אינם נשואים. בעקבות פניותינו הודיעה הרשות שתבחן מחדש את הבקשה, ראינה את בני הזוג וקעת ממתינים לתשובתה. כמו כן, הגישה הקליניקה בקשה בשמו של אזרח סודן שקיבל מעמד תושב ארעי בישראל, לאפשר לו להתאחד בישראל עם בנו הקטין והחולה, שטרם הוכרעה.

ה. הליכים אחרים להסדרת מעמד

כניסה ל"הליך המדורג" מכח זוגיות עם אזרחים ישראליים – הקליניקה ייצגה במשך מספר שנים מבקש מקלט מאריתריאה ובת-זוגו הישראלית שהקימו בית משותף. בזכות עתירה שהוגשה בשנת 2010 הורשו בני הזוג להתחיל ב"הליך המדורג" למתן מעמד לבן-הזוג הזר, הגם שהבעל לא יכול היה להמציא את מלוא המסמכים שנדרשים על-פי הנוהל הרלוונטי בשל היותו מבקש מקלט. לאחר השלמת ארבע שנים במעמד של רישיון עבודה (ב/1), כאשר הגיע המועד לשדרג את מעמדו של בן-הזוג הזר לתושב ארעי, סירב משרד הפנים להעניק לו את המעמד אם לא ימציא את מלוא המסמכים שנדרשים על-פי הנוהל. הקליניקה עררה לבית-הדין לעררים וטענה שאין לאלץ מבקש מקלט לפנות לרשויות ארצו ולבקש מסמכים (שלפי מיטב הידיעה גם לא יינתנו לו). בחודש יולי התקבל פסק-דין שמורה לתת לבן-הזוג את המעמד המבוקש, בין היתר משום אירוע רפואי חמור שהתרחש בשנה האחרונה, שבעטיו הוא עתיד להיזקק לטיפולים רפואיים מורכבים.

הליכים הומניטאריים – הקליניקה טיפלה והגישה מספר הליכים להסדרת מעמד מטעמים הומניטאריים, כמו גם עררים בגין דחיות בקשות כאמור. בין היתר הגישה ערר על דחיית בקשה של ניצול מלחמת אזרחים שמשפחה ישראלית קיבלה עליו אפוטרופסות בהיותו קטין; ערר על דחיית בקשה על הסף של ניצול רצח העם בסודן שהגיע לישראל כקטין ולמד בפנימייה ישראלית; ערר על דחיית בקשה של אם לילדה ישראלית לקבל מעמד שיאפשר לה לגדלה בכבוד; ועוד.

ו. חופש מידע

במהלך השנה הגישה הקליניקה מספר בקשות לפי חוק חופש המידע, לקבלת נתונים אודות מערכת המקלט הישראלית ואודות יישום החוק למניעת הסתננות. הנתונים מאפשרים ללמוד על כך שחלק ניכר מבקשות המקלט תלויות ועומדות תקופות ממושכות; רוב התיקים מוכרעים (לשלילה) בסדרי דין מקוצרים או על הסף; אחוז כמעט אפסי מהבקשות מתקבל; אסירים וחשודים רבים מועברים למשמורת בתום או חלף ההליך הפלילי; ועוד.

ז. מידע והכשרה בדיני פליטים

אתר שיתוף הידע של התכנית לזכויות פליטים – בנוסף להיותה תכנית אקדמית המכשירה מדי שנה 20 סטודנטים למשפטים, עוסק צוות התכנית גם בביסוס דיני הפליטים כתחום ידע חדש בישראל. במסגרת זו מקיימת התכנית אתר לשיתוף ידע (<http://refugee-law.tau.ac.il>) המרכז חדשות, פסיקה ומידע חיוניים

לעוסקים בתחום. האתר, שהיה פרי יוזמתו ותכנונו של בוגר התכנית, מר איתמר צור, שאף נטל חלק פעיל בהתנדבות בבנייתו ועיצובו, מכיל כ-480 פסקי דין (באדיבות 'נבו').

הרצאות בהשתלמויות שונות – צוות התכנית מוזמן באופן שוטף להרצות במסגרות שונות, בין היתר לעורכי דין חדשים בתחום, מתנדבים ופעילים חברתיים, מסגרות חינוכיות ואף קורסים אקדמיים בפקולטה למשפטים ובפקולטות אחרות באוניברסיטה.

הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי

כללי

בשנת הלימודים החולפת פעלה הקליניקה בהנחייתם האקדמית של ד"ר שי וזנר וד"ר אלקנה לייסט (הסניגור הציבורי המחוזי של מחוז תל אביב, ובהנחייתו הקלינית של עו"ד משה קשלס. בקליניקה נטלו חלק 16 סטודנטים.

הפעילות העיונית בקליניקה

במהלך השיעורים בכיתה דנו באופן ביקורתי בנושאים שונים הנוגעים למשפט הפלילי. במסגרת השיעורים התארחו אורחים שונים ובהם כב' השופט איתי הרמלין שדיבר על מעצרי ימים, ד"ר חן קוגל שדיבר על עבודת המכון לרפואה משפטית, פרופ' אלן דרשוביץ והסניגור הציבורי הארצי ד"ר יואב ספיר, פרקליט מחוז ת"א עו"ד מומי למברגר שדיבר על עבודת הפרקליטות ועו"ד אריאל סלטו שהציג את הקושי בייצוג ובהכרעה המשפטית בעבירות מין. כמו כן, קיימנו שיעור משותף עם הקליניקה לזכויות עובדים בו דנו בתיק משותף בנושא שכר אסירים בכלא. במהלך השנה הסטודנטים ערכו תצפיות באולם מעצרים ובימי הקראות בבית משפט השלום בתל אביב. בסיום שנת הלימודים, ביקרנו בבית המשפט הקהילתי בתל-אביב, צפינו ביוזמה החדשה והמבורכת וכן שוחחנו עם כב' השופט שמואל מלמד.

הפעילות המשפטית בקליניקה

במהלך השנה ייצגה הקליניקה נאשמים, מערערים ואסירים בערכאות השונות, כמפורט להלן:

א. תיקים בבית המשפט העליון

רע"פ 3588/16 – הגשנו בקשת רשות ערעור אשר עוסקת, בין היתר, בביקורת שיפוטית על המחלקה לחקירות שוטרים ורשויות התביעה במצב של הפרת זכויות חשודים ונאשמים בפלילים הטוענים לאליומות שוטרים שהופעלה נגדם. במקרה זה מדובר בשתי אחיות שטענו כי שוטרים תקפו אותן. בעוד שהשוטרים כתבו בדוחות הפעולה כי הנאשמות הן אלה שתקפו אותם, הנאשמות לא זומנו כדין למסור תלונה מסודרת במח"ש ותלונתן כלל לא נבדקה. הטענה המרכזית היא כי לאזרח יש זכות שלא להימצא בסטטוס של נאשם כל עוד לא נבדקה תלונתו לאליומות שוטרים. במסגרת בקשת רשות הערעור שהוגשה, התקיים דיון בפני בית המשפט העליון, שם הוחלט בהסכמה להקפיד את ההליך הפלילי שהוגש כנגד האחיות עד לתום בירור התלונה במח"ש. כך קבע לראשונה בית המשפט העליון עדיפות לביורר תלונת האזרח טרם הגשת כתב האישום נגדו בעבירות נגד שוטרים. סטודנטיות: קים גנדלמן ובת חו אברוצקי.

רע"פ 8736/15 – בשנה שעברה הגשנו בקשת רשות ערעור לבית המשפט העליון במקרה שבו המערערת הורשעה בעבירה של ניסיון איומים לאחר שכתבה מכתב לשופטת ובו ציינה כי בכוונתה להתאבד וכי היא מקווה שלאחר

מותה תשנה השופטת את פסק הדין שנתנה כנגדה בהיעדר הגנה בהליך של תביעה קטנה. בבקשת רשות הערעור טענו טענות משפטיות שטרם זכו להכרעת בית המשפט העליון. בין היתר, טענו כי איום בהתאבדות הוא לא איום שלא כדין ולכן לא מתקיים היסוד העובדתי בעבירת האיומים. עוד טענו כי גם במישור האינטרס הציבורי אין מקום להליך פלילי במקרים שבהם האיום הוא איום בהתאבדות. בקשת רשות הערעור שהוגשה השנה הועברה לדיון בפני הרכב, הדיון התקיים, וכעת ממתינים לפסק הדין. סטודנטים: בר דור ועומרי דהן.

רע"פ 1425/16 – בהליך זה הגשנו בקשת רשות ערעור במסגרתה עולה שאלה כללית העוסקת בפרשנותו של סעיף 38 לחוק המעצרים. לפי סעיף 38 לחוק המעצרים, לבית המשפט יש סמכות לדון בבקשת פיצויים בגין מעצר שווא. השאלה שעולה היא האם מוסמך בית המשפט לדון בבקשת הפיצויים מיד עם השחרור, ובלבד שהשחרור היה טרם הגשת כתב אישום, או שמא הסמכות מתגבשת רק מרגע שהתביעה הודיעה על כך שלא תגיש כתב אישום. בסוגיה זו יש החלטות סותרות בערכאות הנמוכות וטרם נקבעה הלכה. בקשת רשות הערעור נקבעה לדיון בפני הרכב. לאחר שהתיק הועבר להרכב של 3 שופטים הוחלט לדחות את בקשת רשות הערעור מבלי לקיים דיון בסוגיה העקרונית. סטודנטים: הלית אורני ויהונתן חסון.

ע"פ 2056/15 – בשנה שעברה התקיים דיון בערעור שהגשנו על חומרת העונש. המערער נדון ל-4.5 שנות מאסר בגין עבירה של חבלה בכוונה מחמירה לאחר שדקר אדם בחזה באמצעות סכין. בערעור טענו כי בית המשפט לא נתן משקל ראוי למספר נסיבות רלבנטיות וביניהן העובדה כי המערער עבר הליך משמעותי של גמילה מסמים לפני ביצוע העבירה. כמו כן, טענו כי בנסיבותיו של המערער נפל גסם משמעותי כאשר לא התקבל תסקיר מטעם שירות המבחן אשר ייתן דעתו לסיכויי שיקומו של המערער ולנסיבותיו האישיות. בית המשפט העליון נעתר לבקשה שהגשנו לקבלת תסקיר מטעם שירות המבחן. בסופו של יום בית המשפט דחה את הערעור והחליט לא להקל בעונשו של המערער.

ב. בחינת משפט חוזר

מחלקת משפטים חוזרים של הסניגוריה הציבורית הארצית פנתה לקליניקה בבקשה שתסייע בבחינת האפשרות להגיש משפט חוזר בעניינו של אסיר אשר נדון לעונש מאסר ממושך בגין עבירות מין ומרמה. במוקד הבקשה נבחנת האפשרות שהפונה לא היה כשיר לעמוד לדיון בזמן ניהול המשפט. העבודה על בחינת הבקשה כוללת לימוד חומר משפטי רב וכן חוות דעת פסיכיאטריות כמו גם בחינת הסוגיה המשפטית המעניינת של אפשרות להגשת בקשה למשפט חוזר במקרה שבו נוהל משפט כנגד אדם בשעה שהוא אינו כשיר לעמוד לדיון. כרגע אנו לומדים את המקרה ומכינים את חוות דעתנו. סטודנטיות: קים גנדלמן ובת חן אברוצקי.

ג. ייצוג אסיר עולם בוועדת שחרורים מיוחדת

ייצגנו אסיר שנשפט למאסר עולם ועונשו נקצב ל-30 שנים. לאחר שני דיונים בוועדת השחרורים, וטיפול ממושך בתיק של למעלה משנה, האסיר שוחרר בחלוף 22 שנים. במסגרת העבודה על התיק הסטודנטים נחשפו לעבודה השונה והחשובה בהליך השחרור המוקדם תוך מתן דגש לחשיבות ההליך השיקומי שעבר האסיר. האסיר אשר הורשע ברצח אחותו על רקע כבוד המשפחה, עבר תהליכי שיקום אינטנסיביים ובחלוף 22 שנים הצליח להראות לוועדת השחרורים כי הוא ראוי לשחרור וכי הוא איננו מסכן את הציבור. סטודנטים: אוריאל רוס ורועי עמוס.

ד. תיקים בבית המשפט המחוזי

ת"פ 7929-02-17 (ת"א) – המערער הורשע בעבירה של היזק לרכוש במזיד כאשר נטען כי שבר בביתו תריס. הערעור שהוגש כנגד הרשעתו התקבל בהסכמה והמערער זוכה. הטענה המרכזית שנטענה היא כי בנסיבות המקרה עומדת למערער הגנת זוטי דברים. סטודנטים: בר דור ועומרי דהן.

ת"פ 17-06-44302 (ת"א) – המערער, נעדר עבר פלילי, הורשע בעבירות של סיוע להאזנת סתר וסיוע להתקנת מתקן לצורך האזנת סתר באמצעות תכנת ספייפון. בית משפט השלום הטיל על המערער עונש של מאסר על תנאי, שירות לתועלת הציבור וקנס ודחה את טענת ההגנה שהתבססה על המלצת שירות המבחן לפיה יש מקום בנסיבותיו המיוחדות של העושה והמעשה להימנע מהרשעתו. על עצם ההרשעה הוגש הערעור במסגרתו נטענות גם טענה עקרונית לפיה במקרה הזה חלק ממתחם הענישה כולל גם "אי הרשעה" וכי היה ראוי במקרה של המערער למקמו בתחתית מתחם הענישה. סטודנטים: אוריאל רוס ורועי עמוס.

ה. שיתוף פעולה עם הקליניקה לזכויות פליטים

הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי חברה לקליניקה לזכויות פליטים לייצוג במשותף של אזרח אריתריאה שהיה נתון מספר חודשים במעצר הגירתי. הפונה הורשע בתחילה בתקיפת אשתו ולכן נשפט למאסר של עשרה חודשים. לאחר שסיים לרצות את עונשו, הועבר למעצר הגירתי, בלתי קצוב בזמן, בטענה שהוא מסוכן לשלום הציבור. אשתו של הפונה פנתה בבקשה כי נייצגו ונאפשר לו לשוב למשפחתו. שתי הקליניקות פנו לבית-הדין למשמורת וטענו שהחזקתו של מי שלא ניתן להרחיקו מישראל, בטיעון של מסוכנות, אינו כדין ומפלה אותו ביחס לאזרח ישראל, שמשוחרר לחופשי לאחר ריצוי מאסרו הפלילי. עוד נטען ששימוש בדיני הגירה כדי להאריך באופן בלתי מוגבל את תקופת המעצר מעוות ומסכל את ההליך הפלילי ואת שיקולי הענישה. בעקבות הבקשה הורה בית הדין למשמורת על שחרורו של הפונה, אולם התנה את השחרור בתנאים קיצוניים (ובהם שהפונה יהיה מלווה 24 שעות על-ידי אדם שישגיח עליו). שתי הקליניקות ערערו לבית-המשפט המחוזי כנגד התנאים, אשר בפועל סיכלו את השחרור. בסמוך לאחר הגשת הערעור, ביטל בית הדין לביקורת משמורת את התנאים הפוגעניים והפונה שוחרר. סטודנטים: יארם מנסור ואמיר אטרש.

ו. תיקים בבית משפט השלום

ת"פ 15-08-3337 (ת"א) – לנאשם מיוחסות למעלה מ-20 עבירות של גניבת פריטים שונים וביניהם פלאפונים, טאבלטים, מילוני אוקספורד, קלמרים ועוד. במקרה זה אנחנו טוענים באמצעות חוות דעת של מומחים שהנאשם אכן גנב, אך לא שלט במעשיו בשל מחלת הקלפטומניה בה לוקה. המשפט יתנהל בשנה הבאה. סטודנטים: רותם מלמוד וגיא קוגלמן.

ת"פ 15-07-5641 (ת"א) – הנאשמת, קלדנית בבית משפט, הורשעה בעבירות של קשירת קשר, הפרת אמונים ופגיעה בפרטיות. על פי כתב האישום המתוקן בו הודתה, היא העבירה כ-800 כתבי דין לאדם אחר תמורת כסף, כאשר חלק מכתבי הדין חסויים ואסורים בפרסום. לאחר מו"מ ממושך עם הפרקליטות הצדדים הגיעו להסדר טיעון לפיו ההגנה תטען לעונש כראות עיניה והפרקליטות תטען לשנת מאסר. בסופו של יום, לאחר שהתקבל תסקיר מטעם שירות המבחן אשר סקר את נסיבותיה האישיות הקשות, בית המשפט גזר עליה 6 חודשי עבודות שירות וקנס. סטודנטיות: אור סידליק וקטיה קרבץ.

ת"פ 16-02-18466 (ת"א) – כנגד הנאשם הוגש כתב אישום הכולל שני אישומים בגין שימוש פחזני באש או בחומר דליק. נטען כי הנאשם החזיק כמויות גדולות של נפצים ללא רישיון. לאחר שהתיק נקבע להוכחות ולבחירתו של הנאשם הצדדים הגיעו להסדר טיעון הכולל מאסר על תנאי, שלי"צ וקנס. סטודנטים: מאיה אמינוב וצחיק נצר.

ת"פ 15-06-55954 (ת"א) – לאחר מחאת האתיופים שהתקיימה במאי 2015 הוגש מספר בודד של כתבי אישום וביניהם כתב אישום נגד שני צעירים כבני 20 שנטען נגדם כי הציתו פחי אשפה. בשלב זה הוגשה ליועמ"ש בקשה לעיכוב הליכים וכעת אנו ממתנינים להחלטה. סטודנטים: הלית אורני ויהונתן חסון.

ת"פ 14-10-2731 (רמלה) – הנאשם הורשע במגוון עבירות וביניהן התפרצות לבית עסק, החזקת סכין ועוד. לאחר שעבר הליך מוצלח של גמילה מסמים שנמשך למעלה משנה, בית המשפט בחר להקל עמו ולהטיל עליו עונש של מאסר על תנאי, שלי"צ וצו מבחן. סטודנטים: יארז מנסור ואמיר אטרש.

ת"פ 16-07-29074 (ת"א) – לנאשם יוחסה עבירה של תקיפה בצוותא אשר גרמה חבלה של ממש. נטען כי הוא תקף עובד בדוכן נקניקיות ביחד עם חבריו וגרם לו לחבלות. לאחר שפנינו לתביעה בבקשה לחזרה מכתב אישום, התביעה הסכימה לחזור מאישום נוכח מחדלי החקירה הרבים שהיו בתיק. סטודנטים: יארז מנסור ואמיר אטרש.

ת"פ 16-08-8616 (שלום ת"א) – לנאשם יוחסה עבירה של החזקת סם שלא לצריכה עצמית בכמות של למעלה מ-100 ג' חשיש אשר נתפסה בביתו. לאחר הליך גישור בבית המשפט ופגישה עם התביעה הצלחנו לשכנע שהכמות הגדולה שהחזיק הנאשם נועדה לצריכה עצמית. כתב האישום תוקן ועל הנאשם נגזר עונש של מאסר על תנאי בלבד. סטודנטים: מאיה אמינוב וצחק נצר.

ת"פ 16-08-8803 (ת"א) – לנאשם יוחסו עבירות של העלבת עובד ציבור ואיומים כלפי תני"צ אפרים ברכה וכן עבירות תעבורה. לאחר מו"מ הגענו להסדר טיעון יצירתי כאשר התביעה הסכימה למחוק את העבירות הפליליות, כך שהנאשם יודה רק בעבירות התעבורה ויורשע בהן וכי ההרשעה תירשם במרשם התעבורה ולא במרשם הפלילי. סטודנטים: רותם מלמוד וגיא קוגלמן.

ת"פ 16-09-1181 (שלום ת"א) – כנגד הנאשם הוגש תחילה כתב אישום בגין עבירות של מעשה מגונה ופגיעה בפרטיות. נטען כי הנאשם צילם בוידאו אדם אחר בשירותים ציבוריים. לאחר מו"מ עם הפרקליטות תוקן כתב האישום באופן שהושמטה עבירת המעשה המגונה ונותרה עבירה של פגיעה בפרטיות בלבד. על הנאשם נגזר עונש של מאסר על תנאי ופיצוי. תיקון כתב האישום מנע מהנאשם הליך ארוך וקשה לפי חוק ההגנה על הציבור מפני עברייני מין. סטודנטים: אור סידליק וקטיה קרביץ.

ת"פ 15-06-45412 (ת"א) – כנגד הנאשם הוגש כתב אישום בגין עבירות של איומים, היזק לרכוש, והסגת גבול כלפי עובדים במתחם גן העיר. חרב מאסר על תנאי ריחפה מעל ראשו של הנאשם. לאחר מו"מ תוקן כתב האישום באופן שהמאסר על תנאי לא יופעל. על הנאשם הוטל עונש של מאסר על תנאי וקנס. סטודנטיות: קים גנדלמן ובת חן אברוצדקי.

הקליניקה לסביבה, קיימות וצדק מרחבי

כללי

בשנת הלימודים החולפת פעלה הקליניקה בהנחייתו האקדמית של פרופ' איסי רוזן צבי ובהנחייתו הקלינית של ד"ר עו"ד ערן צין. בקליניקה נטלו חלק 15 סטודנטים.

הפעילות העיונית בקליניקה

השנה נפתחה בהנחלת מושגים תיאורטיים בסיסיים וביניהם מושגי יסוד כגון: "חשיבה סביבתית", "צדק סביבתי", הרגולציה הסביבתית בישראל. בהמשך התמקדנו בנושאים תיאורטיים המתכתבים עם התיקים המשפטיים בהם עוסקים הסטודנטים. כך למשל, הצגנו את תחום הנזיקין והסביבה ואת כלי התובענות הייצוגיות; עסקנו בהיבטים תיאורטיים ומעשיים של תחבורה הציבורית; ודנו בנושאי שלטון מקומי, תכנון, עירוניות, דיור וצדק מרחבי - במסגרת זו למדנו על מבנה מערכת התכנון ועל ההשפעה שלה על חיינו ועל חלוקת

המשאבים ופיזור המפגעים בסביבה ועל מקומם של יחסי הכוח בחברה הנתונה בתהליכי ייצור המרחב בישראל. במהלך השנה שולבו שיעורים שהוקדשו לניתוח מקרים העומדים לפיתחה של הקליניקה. בנוסף, עסקנו גם בשאלת תפקידו של עורך הדין הסביבתי והחברתי, באפשרויות הפעולה העומדות בפניו ובסוגיות אתיות שעלו בתיקי הקליניקה.

לצד ההרצאות הנ"ל, התקיימו גם הרצאות של מרצים אורחים במגוון תחומים. בין השאר, הקליניקה אירחה את ח"כ ד"ר דב חנין לשיעור בנושא חקיקה סביבתית, ד"ר בועז שנור כמומחה לתחום הנזיקין והסביבה, עו"ד אסף פינק המתמחה בתחום התביעות הייצוגיות, פרופ' גדעון קונדה שלצד עבודתו האקדמית הינו פעיל בדרום ת"א, עו"ד גלית עפר שהינה עו"ד במחלקה סביבתית במשרד שבלת ושות', וסבסטיאן ולרשטיין מנהל מרכז הגר למחקר ופיתוח מדיניות דיור חברתי. בנוסף התארחו בקליניקה נציגי ארגונים סביבתיים כמו: גיל יעקב, מנכ"ל 15 דקות' והמתכנת יעל דורי מ'אדם טבע ודין'.

במסגרת הקליניקה התקיימו השנה שני סיורים. האחד, באזור מפרץ חיפה והשני בדרום תל אביב. במסגרת הסיורים נפגשו הסטודנטים עם תושבים, פעילים סביבתיים וחברתיים, ונציגי הרשויות.

הפעילות המשפטית בקליניקה

להלן תובא סקירה של התיקים המרכזיים עליהם עבדנו בקליניקה במסגרת שנת הלימודים תשע"ז.

תובענה ייצוגית מפרץ חיפה – גם השנה המשכנו לעמול על תביעה ייצוגית בגין זיהום האוויר במפרץ חיפה. המדובר בתובענה ייצוגית ראשונה מסוגה בארץ, המבקשת לנוע מעבר לטענת "הפגיעה באוטונומיה" המקובלת בתביעות מעין אלה בישראל, לתביעה מסוג עוולה נזיקית המונית (mass torts) בגין נזקי גוף. התובענה תוגש נגד המזהמים הגדולים במפרץ חיפה בגין גרימת תחלואה עודפת במחלת הסרטן ובעיקר בסרטן ריאה ונון הודג'קין לימפומה (NHL). התובענה המייצגת מבקשת לתת מענה לזעקה נמשכת מהציבור הקוראת לפעול להרתעה בלתי מתפשרת של המזהמים הפועלים באזור התעשייה של מפרץ חיפה, שעד כה לא צלחה. בנוסף מבקשת התובענה הייצוגית ליתן מענה לסוגיית "הצדק המתקן", שכלל אינה נדונה על ידי הרשויות. מדובר בפיצוי ישיר של מי מתושבי מפרץ חיפה הנופלים בקטיגורית "התחלואה העודפת", ואשר אלמלא מקום מגוריהם או עבודתם במפרץ חיפה לא היו נופלים למשכב. לאור המורכבות העובדתית והמשפטית של התובענה, עמלו הסטודנטים במהלך השנה על איסוף החומר העובדתי הרלוונטי וניתוח המצב המשפטי. במסגרת זו, בין היתר, חיברו הסטודנטים "תיקי מפעל" לכול החברות הרלוונטיות, שכולל מידע מגוון, החל בשמות נושאי המשרה בהן ועד ממצאי זיהום האוויר המיוחסים להן, כפי שפורסמו במפל"ס (מירשם פליטות לסביבה), וכן שימועים על הפרות מהיתרי פליטה ורישיונות עסק. במקביל, למדו הסטודנטים היבטים משפטיים-נזיקיים רלוונטיים, כמו: עמימות סיבתית, מעולים במשותף, העברת נטל הראיה, אחריות נושאי משרה בתאגיד ועוד. לקראת סוף השנה החלו הסטודנטים לנסח את כתב התביעה. בנוסף, מאחר שתובענה מעין זו נשענת על חוות דעת של מומחים מתחומי האפידמיולוגיה, טוקסיקולוגיה וזיהום האוויר, עמלנו במהלך השנה על גיוס כספים למימון. אכן, העמל נשא פרי, והצלחנו לגייס כסף ממספר קרנות (לרבות הקרן לתובענות ייצוגיות), המאפשר לנו כעת מימון של חוות הדעת הנדרשות. בהתאם לכך, אנו מתכוונים להגיש את הבקשה לאישור התובענה הייצוגית בקרוב. סטודנטים: שחר אילוז, בר ביטון, איתמר כהן והדר ליברמן.

התיק מנוהל בשיתוף עם עו"ד אסף פינק ועמותת 'אזרחים למען הסביבה'.

תחבורה ציבורית – תחבורה ציבורית יעילה הינה חיונית לצמצום זיהום האוויר וקידום ערכים של צדק חברתי (באמצעות קירוב בין המרכז לפריפריה). בהתאם לכך, ממשיך ומהווה תחום זה נדבך חשוב בפעילות הקליניקה:

א. פרויקט תביעות קטנות – מזה מספר שנים מנהלת הקליניקה פרויקט "תביעות קטנות". במסגרת פרויקט זה, מסייעים סטודנטים לצרכני תחבורה ציבורית לעמוד על זכויותיהם ולדרוש מהמפעילים לספק שירות אמין, מהיר ונוח, כמחויב על פי החוק ותנאי הרישיון שלהם. פרויקט זה מנוהל בשיתוף עם עמותת "15 דקות", המקבלת את הפניות, ומפנה לטיפול הסטודנטים מקרים מורכבים יחסית, או כאלה בהם נזקקים הפונים לסיוע בניסוח כתב התביעה. בשנה זו השיקה העמותה אפליקציה, המאפשרת לנוסעים לדווח באופן מידי על בעיות בשירותי התחבורה הציבורית. השקת האפליקציה הובילה לחשיפה נרחבת של הפרויקט, והביאה למבול של פניות לקליניקה (כ-50 במספר). בכל אחד מהמקרים הסטודנטים יוצרים קשר עם הפונה, מבררים את העובדות לאשורן ומגבשים את הראיות הרלוונטיות, ואם נמצא כי ראוי במקרה זה להגיש תביעה קטנה, מנסחים את כתב התביעה. כמו כן, במהלך השנה נתקלנו בפונים הדורשים פיצוי מופרז בגלל עגמת הנפש שנגרמה להם. על כן, הסטודנטים ערכו מחקר ביחס לפסיקה שניתנה בשנים האחרונות בעניינים מעין אלה, וניתחו את המגמות והשיקולים של בתי המשפט בקביעת פיצויים לא ממוניים. עבודת הסטודנטים מפורסמת כעת באתר '15 דקות', ומשמשת את הפונים בקביעת סכום הפיצוי לו הם טוענים. כמו כן, במהלך השנה נתקלנו במקרים שונים של הפרות חוזרות ונשנות מצד מפעילת התחבורה הציבורית. במקרים אלה, לצד הדרישה לסעד בגין הנזקים הממוניים והלא ממוניים שנגרם לנוסע, טענו הסטודנטים גם לסעד של "פיצויים עונשיים". הוספת סעד זה מוסיפה נדבך נוסף בהרתעת המפעילים, ולשיפור מערך התחבורה הציבורית בישראל.

ב. תכנון ותחבורה ציבורית – בשנה שעברה יצא לדרך פרויקט, שנהגה על ידי הקליניקה ועמותת '15 דקות', שמטרתו בחינה של התכנון לטובת תחבורה ציבורית כבר בשלב של הכנת תכניות המתאר. פרויקט זה הביא לעין הציבור (בזכות סיקור תקשורתי נרחב) את הסכנה של בניית אלפי יחידות דיור בתכנון מהיר ובלא לבנות תשתית תחבורה ציבורית ראויה. תושבים אלה עתידים לבלות שעות על שעות בעומסי תנועה אינסופיים, תוך שהם תורמים לזיהום האוויר. הקליניקה בשיתוף עם '15 דקות' וצוות של מתכנני תחבורה, המשיכו גם השנה לעבור על תכניות רלוונטיות ולבחון הגשת התנגדויות לתכניות אלה.

סטודנטים: רובא אדלבי, אביעד בלום, יהב חורובסקי ולימור מורד.

עתירה מנהלית וערעור מנהלי על דחיית העתירה בסוגיית חופש המידע בתחום התכנון והבניה (עע"ם 1662/14 ג'ייוסי ואח' נגד הוועדה המקומית לתכנון ובנייה טייבה ואח') – הוועדה המקומית טייבה סירבה לאפשר עיון בתיק בניין של אתר פסולת שפעל במשך שנים ללא היתר כדון, ללא הליך לפי חוק חופש המידע. הקליניקה עתרה ב-2013, בשם פעילי סביבה, תושבי המשולש הדרומי, נגד החלטה זו. בית המשפט המחוזי דחה את העתירה וקבע, כי אין לאפשר עיון חופשי בתיק בניין ובמסמכי התכנון שבו, אלא דרך המסלול הפרוצדורלי הקבוע בחוק חופש המידע, כולל פניה לתגובת בעל ההיתר. על החלטה זו הוגש ערעור לבית המשפט העליון. בערעור טענו, כי פסק הדין שגוי משפטית: הוא סותר את עקרונות היסוד של דיני התכנון והבניה; הוא מנוגד ללשונו, הגיונו וכוונתו של חוק חופש המידע; הוא מכביד על זכות הציבור למידע חופשי וזורם; והוא עלול לגרום לתוצאות קשות ומזיקות במציאות הישראלית, הן במישור של שלטון החוק, והן בהיבטים פרקטיים של עסקות נדל"ן, שמאות, תכנון עירוני, הגנת הסביבה, וכיו"ב. בעקבות הערעור, פורסם תיקון לתקנות התכנון והבניה, הקובע כי ברירת המחדל היא שהיתר הבניה וכל המסמכים המצורפים לו, נתונים לעיון הציבור ללא צורך בהגשת בקשת חופש מידע (למעט בסייגים מסוימים המפורטים בתקנות). לאור זאת, קיבל בית המשפט את הערעור באופן פורמאלי, ביטל את פסק הדין של בית משפט קמא והשית על המשיבים הוצאות בגובה של 30,000 ש"ח. התיק נוהל בשיתוף עם ארגון אדם, טבע ודין.

עתירה לבג"ץ נגד אישור כריית פוספטים ב"שדה בריר" – הקליניקה חברה לעו"ד אפי מיכאלי ולעו"ד חיים שימן, היועץ המשפטי לעיריית ערד, להגשת עתירה לבג"ץ בשם עיריית ערד, המועצה המקומית כסייפה, עמותת "רוצים לחיות ללא מכרות" ועוד כ-1900 מתושבי ישובים אלה – בבקשה לביטול החלטת המועצה הארצית לתכנון ובניה מיום 1.12.15. בהחלטה זו אישרה המועצה הארצית את בקשת רותם-אמפרט נגב בע"מ, חברת בת של כימיקלים לישראל בע"מ, לכרות פוספטים בשדה-בריר. הבקשה אושרה למרות שהכרייה המיועדת סמוכה לעיר ערד ולמועצה המקומית כסייפה ולמעשה מתוכננת להתבצע על אדמות הכפרים הבדואים אל-פורעה, אל-זעורה, אל ריזה וקטאמאת. לטענת העותרים, החלטת המועצה הארצית נסמכה על ניתוח חלופות מוטה, חלקי, פגום, חסר ושגוי. ההחלטה מפרה את החובות החוקתיות להגן על החיים ועל הבריאות ואת עקרון הזהירות המונעת. בנוסף, ההחלטה נשענת על טעות משפטית מובהקת בפרשנותו ובאכיפתו של חוק אוויר נקי, התשס"ח-2008, בכל הנוגע לאישורם של פרויקטים עתידיים רחבי היקף, להם השלכות על בריאות הציבור. זאת, בניגוד לעמדתו החד משמעית של משרד הבריאות, שקבע כי הכרייה במקום תוביל לפגיעה בחיים ובבריאות באופן החוצה בצורה בוטה את הקווים האדומים הנוהגים במדינות המערב. בכך, יוצרת המועצה הארצית מתודה מקצועית, שתנחה ואף תחייב הליכי תכנון עתידיים בישראל, הנשענת על פרשנות אבסורדית של חוק אוויר נקי, שהופך מכלי למניעת זיהום אוויר לכלי להכשרתו. העתירה נדונה במרץ 2017. בית המשפט קבע שמאחר שתוכנית המתאר הארצית מס' 14ב', שמסמך המדיניות נלווה לה, טרם אושרה על ידי המועצה הארצית לתכנון ולבניה ועל ידי הממשלה, הרי שמדובר בעתירה מוקדמת. יחד עם זאת, ראה לנכון בית המשפט להוסיף ולומר, שהעתירה מעוררת שאלות כבדות משקל, וכי ניתן לשוב ולהביא את העניין לפיתחו אם תמ"א 14ב' תאושר כאמור.

צדק מרחבי – דרום ת"א – שכונות דרום תל אביב סובלות מפשיעה רבה, מזיהום אוויר חריף ומהזנחה רבת שנים מצד הרשויות. כניסתם של עשרות אלפי מהגרי עבודה ומבקשי מקלט לשכונות אלה במהלך השנים אך הגבירה את מצוקת התושבים והשכונות. מצב זה עורר כעס רב וביטויים קשים של גזענות ושנאה כלפי הקהילה הזרה, המואשמת במצבה הקשה של השכונה. בה בעת, אזורים אלה נחשבים גם "היעד הבא" מבחינה נדל"נית וחלקים מהם כבר נמצאים בשלב זה או אחר של תהליכי ג'נטריפיקציה, המעוררים חשש מדחיקה של חלק מהאוכלוסיות. מחקר תיאורטי וראיונות עם תושבים העלה שהקהילות השונות רואות עצמן (במידה רבה של צדק) כקורבנות. לאור זאת ומתוך מחשבה שפתרון לטווח הארוך יכול לבוא דווקא משיתוף פעולה בין הקהילות, הוחלט שהקליניקה בצירוף שותפים מתחומים שונים תפעל בכיוון זה. אולם, כשלב ראשון הוחלט לפעול ליצירת קשרים וחיבורים עם הקהילות השונות. בהתאם לכך ולאחר שיחות עם תושבים לגיבוש הפרויקט, בתשע"ו החלה הקליניקה, בשיתוף פעולה עם היחידה למעורבות חברתית ועיריית ת"א, לסייע לתושבים להקים ולהפעיל ועדי בתים בשכונת נווה שאנן. גם השנה המשכנו ללוות ארבעה בתים בעניין זה, לרבות בבעיות שהתעוררו לאחר הקמת הוועד כגון אי תשלום דמי ועד הבית והצורך לפנות למפקחת על הבתים המשותפים. במקביל, החלנו השנה להפעיל פרויקט של סיוע בנושאי דיור לקהילה הזרה. במסגרת זו, קיבלו הסטודנטים קהל ונתנו סיוע משפטי לשוכרי דירות בעניינים כגון: חילוט פיקדון ללא הסכמה, פינוי כפוי, אחזקה לקויה ועוד. בנוסף, חיברו הסטודנטים חוזה שכירות מומלץ שמביא בחשבון את הנסיבות הייחודיות של הקהילה הזרה וערכו עיון (בליווי תרגום לתיגרנית), בו הציגו הסטודנטים את חוזה השכירות וענו לשאלות שונות מקרב הקהילה. סטודנטים: ספיר בר, דניאל סויסה, רותם שמע ושי שמראל.

הצעת חוק אחריות לנזקים סביבתיים (קידוחי גז ונפט בים) – בשנים האחרונות היינו עדים למספר אסונות של דליפות מקידוחי נפט וגז, כאשר החמור בהם הינו האסון במפרץ מקסיקו בשנת 2010. גם בישראל היינו עדים לאסונות מעין אלה ולהשלכותיהן הקשות (כגון: דליפת הנפט בעברונה ב-2014 ודליפה בחומצה לנחל אשלים ב-2017). השלכות אלה חמורות עשרות מונים, כאשר הן מתרחשות בסביבה הימית. כדי להתמודד עם אירועים מעין אלה ובעקבות פנייה של עמותת 'צלולי', ניסחה הקליניקה הצעת חוק בנושא. ההצעה קובעת משטר הטלת

אחריות חמורה על נזקים סביבתיים בים וביבשה הסמוכה לה, שנגרמים כתוצאה מפעילויות שונות הקשורות לקידוחי גז ונפט בסביבה הימית. הרציונל העומד בבסיסה היא ההבנה כי החלת משטר אחריות מסוג זה תיצור הרתעה ותתמרץ את הבעלים לנקוט בצעדי מנע משמעותיים כדי למנוע אסונות מעין אלה, או להיערך באופן המיטבי כדי להתמודד עם מקרה של דליפה. השנה ערכנו מספר שינויים בהצעת החוק וזו הונחה לאחורונה על שולחן הכנסת בחתימת חברי קואליציה ואופוזיציה. לאור התעניינות גורמים מהממשלה, אנו מקווים שההצעה תהפוך להצעה ממשלתית ותעבור במושב החורף של הכנסת.

הצעת החוק חוברה בשיתוף פעולה עם עו"ד חיה ארז מטעם עמותת 'צלול'.

חקלאות עירונית – השינויים האקלימיים לצד הגידול המהיר באוכלוסייה העירונית (שלאשונה בהיסטוריה עברה את אוכלוסיית הכפר), מחייבים חשיבה על ייצור מזון טרי, בריא וזמין באמצעים מקומיים תוך כדי הפחתת פליטת המזהמים הנוצרים עקב שינוע המזון. חקלאות עירונית מבקשת ליתן מענה לצרכים אלה ולעודד חוסן עירוני. זאת, באמצעות גידול מזון באמצעים טכנולוגיים מתקדמים על שטחים בלתי מנוצלים בעיר (כגון גגות מבנים). אכן, מדינות וערים שונות ברחבי העולם אימצו שיטה זו כאמצעי להתמודד עם הסוגיות הנ"ל וחלקן אף מחייבות בחקיקה פיתוח "גגות ירוקים" (למשל בפריס). גם בארץ נעשים מאמצים לפיתוח החקלאות העירונית במודלים שונים (הן על קרקע והן על גגות). אולם, מאמצים אלה נתקלים בחסמים רגולטורים שונים. כך לדוגמה, האם ניתן להשתמש בגג לצרכים חקלאיים במבנה שאושר מבחינה תכנונית לשימוש של מסחר או דיוור? או, האם חקלאי עירוני המגדל מזון על גג בנין מגורים צריך לשאת בתשלום דמי ארנונה ומים בתעריף של חקלאות או בתעריף למגורים או למסחר? שאלות אלה, ורבות אחרים, מהוות חסם בפני פיתוח תחום החקלאות העירונית בישראל. לאור זאת, התגייסה הקליניקה לניסוח הצעת חוק שתפתור חסמים שונים ותסייע לקידום תחום החקלאות העירונית בישראל. סטודנטים: שי וזאנה ואורי לבני.

בריאות תעסוקתית – ארגון העבודה הבינלאומי מעריך כי 24 מכל 10,000 עובדים יחלה במחלה תעסוקתית. השלכה של נתון זה על השוק הישראלי (כשלושה מיליון עובדים), מעלה כי כ- 8,000 עובדים צפויים לחלות מדי שנה במחלות מקצוע. אחד מהגורמים המרכזיים למחלות תעסוקתיות קשות הינו חשיפה לגורמי סיכון סביבתיים. ב-2014 הגישה 'הוועדה הציבורית לקידום הבטיחות בעבודה והבריאות התעסוקתית במדינת ישראל' (ועדת אדם), דו"ח מפורט המנתח את המצב בתחום. בין היתר, הצביעה הוועדה על הצורך בעדכון החקיקה המיושנת בתחום, על הצורך לאחד את הגופים השונים הפועלים בתחום ולהקים רשות לאומית לניהול הבטיחות והבריאות התעסוקתית שתטפל בהיבטים של אכיפה, מניעה וחינוך. הקליניקה החלה לבדוק השנה את אשר נעשה בתחום מאז פורסם דו"ח ועדת אדם. במהלך השנה למדנו את הנושא על בוריו רק כדי למצוא כי רב הנסתר על הגולה. לאור זאת אנו עמלים על בקשת חופש מידע ענפה בה אנו מבקשים מידע רב כגון: מהו כוח האדם הממונה על הפיקוח בתחום, מהן ההכשרות של הפקחים והאם הן תואמות את תחומי הפיקוח, היכן עומדים תיקוני החקיקה שהומלצו על ידי ועדת אדם, האם מבוצע ניטור סביבתית כנדרש בחוק ומהם ממצאיו, ועוד. לאחר שיתקבל כל המידע המבוקש (ואם יהיה צורך נעתור לבית המשפט בנושא), אנו נעשה בו שימוש לשם העלאת המודעות לנושא חשוב זה, פעילות לתיאום וריכוז סמכויות בין הרגולטור וסיוע לעובדים בשמירה על בריאותם ובשמירה על זכויותיהם אל מול מעבידים. סטודנטית: ליבי בייקון.

הקליניקה לתובענות ייצוגיות

כללי

הקליניקה לתובענות ייצוגיות החלה לפעול בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב בשנת הלימודים תשע"ו. קליניקה זו נוסדה ב- 2011 ופעלה בעבר במרכז הבינתחומי הרצליה. במהלך השנה למדו בתכנית 16 סטודנטים שהונחו על-ידי פרופסור אלון קלמנט, המנחה האקדמי, ועו"ד רוני שדה, המנחה הקלינית.

הפעילות העיונית בקליניקה

הערוץ העיוני כלל שלושה ימי הכשרה מרוכזים לפני תחילת הלימודים ושיעורים דו-שבועיים במהלך השנה. בין היתר, עברו הסטודנטים הכשרה בנושאי תובענות ייצוגיות, חינוך קליני, סדר דין אזרחי, מחקר משפטי ועוד. במהלך השנה התארחו בקליניקה מרצים אורחים. בין היתר, נערכו הרצאות על ידי עו"ד אלרן שפירא בנושא הגשה וניהול תובענה ייצוגית, עו"ד עי"ד אייל אופיר מהרשות לניירות ערך בנושא תובענות ייצוגיות בניירות ערך, עו"ד גיל אוריון בנושא ייצוג נתבעות בתובענות ייצוגיות, עו"ד עדי ברטל מפרקליטות מחוז תל-אביב (אזרחי), בנושא ייצוג המדינה בתובענות ייצוגיות, עו"ד גל גורודסקי בנושא תובענות ייצוגיות בדיני עבודה, עו"ד אהרון רבינוביץ' בנושא ניסוח בקשת אישור – הגדרת הקבוצה, העילה והסעדים, עו"ד אסף פינק בנושא התביעה הייצוגית וזכויות אדם, וכבוד השופט פרופ' עופר גרוסקופף, בנושא תובענות ייצוגיות ממרום כס השיפוט.

הפעילות המעשית בקליניקה

במהלך השנה מבצעים הסטודנטים בקליניקה שתי מטלות שוטפות:

- **מעקב אחר הסדרי פשרה המפורסמים בעיתונים** – מידי שבוע מועברים לראש הצוות האחראי (בהתאם ללוח תורנות) הסדרי הפשרה אשר פורסמו בעיתונות בשבוע הרלבנטי. כל סטודנט ממלא דו"ח מפורט המכיל מידע אודות התובענה, ההחלטות שניתנו בה ואודות ההסדר. מידע זה מתקבל מידי שבוע ומהווה בסיס לעבודת הקליניקה בכל הנוגע להגשת התנגדויות להסדרי פשרה. במקביל, המודעות והמידע הבסיסי שנאסף מוצגים באתר הקליניקה,¹ על מנת לאפשר לחברי הקבוצה ולעורכי דין בתחום לעקוב אחר הסדרי הפשרה המפורסמים.
- **עדכון פסיקה** – מידי חודש, בודק הצוות האחראי את כל פסקי הדין וההחלטות שעסקו בתובענות ייצוגיות באותו החודש, מסכם את פסקי הדין העיקריים, ומגיש דו"ח עדכון פסיקה בהתאם, המופץ בקרב כלל הסטודנטים בקליניקה. ביצוע הדו"ח מאפשר לסטודנטים להכיר את כל הסוגיות הרלבנטיות בתחום ולהתעדכן על הלכות החדשות.

מעבר למטלות השוטפות חולקו הסטודנטים לששה צוותים שעסקו בסוגיות הבאות:

א. קידום חקיקה

פנקס תובענות ייצוגיות – צוות הסטודנטים ערך מחקר בנושא, תוך הצגת הבעייתיות במצב הקיים. נייר העמדה לרבות והבעייתיות באי הפעלת הסמכות של הרשויות הציבוריות מכוח החוק, העבר על ידי הצוות לחברי כנסת, לצורך קידום דיון בנושא בוועדת חוקה חוק ומשפט.

¹ <http://classaction.tau.ac.il/article.php?act=cat&id=1037&op=1>

סוגיות אתיות – הצוות ערך מחקר בסוגיות אתיות הייחודיות לתובענות ייצוגיות. בין היתר, נבחנו מצבים הנוגעים באופן ייחודי למערך היחסים במשולש של התביעה ייצוגית – עורך הדין, התובע המייצג והקבוצה – תוך התבססות על המצב הקיים בארה"ב. לאחר ביצוע המחקר החל הצוות לבנות בסיס ליצירת קוד אתי ייחודי לעורכי דין בתובענות ייצוגיות.

העיכוב במינוי הקרן לניהול ולחלוקת כספים הנפסקים כסעד – הצוות הכין פנייה למשרד המשפטים ולמספר חברי כנסת, בשל העיכוב האמור, בניגוד לתיקון 10 לחוק תובענות ייצוגיות.

מעקב אחר יוזמות חקיקה – הצוות עקב אחר מספר יוזמות חקיקה מתפתחות בהן מעורבת הקליניקה: אגרות בתובענות ייצוגיות (דיון שהיה אמור להתקיים בוועדת חוקה חוק ומשפט ונדחה לחודש אוקטובר) והצעת חוק בנושא הגנה ייצוגית.

סטודנטים בצוות: דוד אזימוב ויארא חידר.

ב. תביעה ייצוגית

ת"צ 16-11-40693 אברוקין נ' חברת קדישא (גח"שא) פ"ת – בתחילת השנה הגישה הקליניקה, בשיתוף משרד עוה"ד גיל רון, קינן ושות', לבית המשפט המחוזי מרכז, בקשה לאישור תובענה ייצוגית נגד חברת קדישא (פתח-תקווה), בטענה לקיום מדיניות מפלה בקבורה של נפטרים יוצאי מדינות חבר העמים לשעבר. בהתאם לבקשה, בבתי העלמין המנוהלים על ידי חברת קדישא, סגולה וירקון (פתח-תקווה), ייעדה המשיבה חלקות נפרדות לנפטרים יוצאי מדינות חבר העמים לשעבר. במספר מקרים אף הוצבו גדרות המפרידות בין החלקות של יוצאי חבר העמים ובין יתר החלקות. ביום 26.6.17 התקיים דיון ראשון בתובענה בפני השופט יחזקאל קינר. בתום הדיון, בעקבות המלצת בית המשפט פנו הצדדים להליך גישור. פגישת הגישור הראשונה התקיימה בספטמבר 2017, בפני השופטת (בדימוס) הילה גרסטל. כחלק מהטיפול בצע הצוות איסוף נתונים עובדתי ששימש בסיס לחוות הדעת שהוגשה על עצם קיומן של חלקות נפרדות, ייעודיות ליוצאי חבר העמים בלבד; ערך חוות דעת משפטית על מספר סוגיות מורכבות שעלו בתביעה: עוולה נמשכת או מתארכת והתיישנות בתובענות ייצוגיות; וביצע מיפוי של טענות הצדדים לאחר הגשת תגובת המשיבים לבקשה לאישור. לצד זאת, הצוות היה שותף בפגישות עם מצהירים ובהכנת התשובה לתגובה וכן השתתף בפגישות שהתקיימו עם משרד גיל רון ובדיון שנערך בבית המשפט, ועתיד להשתתף בישיבת הגישור שתערך בספטמבר.

ת"צ 14-02-1715 עטיה נ' ידיעות אינטרנט ותקשורת דיגיטלית בע"מ – הצוות היה מעורב בתיק בו הקליניקה מייצגת את עמותת "הצלחה", בבקשה להתייצבות בהליך לפי סעיף 15 לחוק (הבקשה להצטרפות הוגשה במאי 2016). התובענה הוגשה בטענה כי הנתבעת – מפעילת אתר החדשות YNET – פועלת באופן המנוגד להוראות חוק הגנת הצרכן, שכן היא מפיצה תוכן שיווקי מבלי לקיים גילוי נאות בעניין זה. הנתבעת הגיבה לבקשה זו והקליניקה השיבה לטענות אלה. לאחר שהתקיים דיון הצדדים פנו לגישור. טרם הוגש הסדר פשרה. דיון בתיק קבוע ליום 26.9.17. הסטודנטים: טל גרמן, יוגב שפר ואלמוג חכם-אהרון.

ג. תיקון החוק בנוגע לקרן לניהול ולחלוקת כספים שנפסקים כסעד

ת"צ 13-04-39292 קלינגהופר נ' פייפאל; ת"צ 15-05-46059 אטד נ' סמייל – הצוות ערך בדיקה לגבי החלטות בתי משפט בבקשות לאישור ומצא כי הצדדים להסדרי פשרה, וכן בתי המשפט, לא מיישמים את תיקון 10 לחוק, וממשיכים להעביר כספים מכוח פשרות לתרומה, במקום להעבירם לקרן. במסגרת זו, הצוות הכין עמדה עקרונית בדבר החשיבות בהעברת הכספים לקרן, והגיש את העמדה, מטעם המועצה הישראלית לצרכנות, בשני התיקים האמורים. סטודנטים: ענבר בלש, אורי בלש ושיר אדלמן.

ד. עסקים קטנים

המטרה העיקרית של הפרויקט הייתה לבחון אם ניתן לסייע לעסקים קטנים – בעיקר בתחום המזון – להתמודד עם הנטל הכלכלי המוטל עליהם בעקבות הגשתן של תובענות ייצוגיות מרובות. הצוות ערך מחקר אמפירי ביחס למאפיינים של תובענות ייצוגיות בתחום המזון שבהן אושרה הסתלקות, במהלך ששה החודשים שקדמו למועד התחלת הבדיקה (מאי-אוקטובר 2016). נבחנו המאפיינים של ההסתלקויות, ההבדלים בין התחייבות הנתבעות למתן סעדים לטובת הקבוצה או הציבור, וכן נתונים אודות שכר הטרחה והגמול הנפסקים בפסקי הדין המאשרים הסתלקויות. בעקבות המחקר, כתבו הסטודנטיות חוות דעת המציגה את הנתונים שנאספו ומציעה מנגנון לטיפול בפניות ותלונות של לקוחות, אשר ניהולו כראוי על ידי בתי עסק עשוי להביא להפחתה ניכרת בגובה ההוצאות הנלוות לטיפול בתובענות ייצוגיות. חוות הדעת הועברה לסוכנות מעוף, האחראית על עסקים קטנים ובינוניים במשרד הכלכלה והתעשייה, ובמאי 2017 התקיימה פגישה עם נציגת הסוכנות, מנחי הקליניקה והסטודנטיות. ככל הנראה, אפיק זה לא יצלח וכעת נבחנים כיוונים נוספים בהם ניתן לקדם את הפרויקט. סטודנטים: פיה הלל וענת עובדיה.

ה. הסדרי פשרה

במהלך שנת הלימודים תשע"ז אותרו ונבחנו על ידי סטודנטים בקליניקה 134 הסדרי פשרה שונים שהוגשו בתובענות ייצוגיות. מדובר בבחינה מעמיקה של הסדרי הפשרה וכתיבת חוות דעת על אודות הסדרים הנראים כמתאימים להמשך פעילות. חוות דעת מקיפות אלה מוגשות על סמך כל המסמכים שהוגשו בתיק ועל סמך בדיקות עובדתיות ומשפטיות רבות. לאחר הכנת חוות הדעת מתקבלת החלטה באלו מהסדרי הפשרה יש מקום להגיש התנגדות לאישור ההסדר. במקרים אלה, פונה המנחה הקלינית לארגון הרלבנטי, עמו מקיימת הקליניקה שיתוף פעולה מקצועי, ולאחר קבלת הסכמתו, היא מנסחת, בשיתוף הסטודנטים, את ההתנגדות המוגשת בסופו של דבר לבית המשפט. הסטודנטים מעורבים בהכנה לקראת הדיונים המשפטיים בעקבות ההתנגדות ובניסוח תגובות משלימות לבית המשפט, בעת הצורך. להלן רשימת התיקים הפעילים של הקליניקה בשנת הלימודים תשע"ז:

ת"צ 17305-04-10 יצחקי נ' מגדל ואח' – הליך זה מתנהל בבית המשפט המחוזי-מרכז ועניינו, טענת התובעים המייצגים כי חברות הביטוח הנתבעות בהליך (כלל, הראל, מגדל, מנורה והפניקס), המשיכו לגבות דמי ביטוח לאחר המועד בו בוטל הכיסוי הביטוחי. ביום 19.2.17 הגישה הקליניקה, בשם המועצה הישראלית לצרכנות, התנגדות לאישור הסדר הפשרה. במאי 2017 הוגשו תגובות הצדדים לעמדת המועצה, וכעת ממתינים לקביעת מועד דיון. סטודנטים: אביב גרינברג, ג'ון אלקלק ושירלי רוזנברג.

ת"צ 57758-05-16 בלמס נ' לוטוקארד – הליך זה מתנהל בבית המשפט המחוזי מרכז ועניינו תביעה ייצוגית צרכנית שהוגשה בעילת הטעיה נגד חברת לוטוקארד בע"מ. חברת לוטוקארד הינה חברה פרטית המעניקה שירות של מילוי ושליחה של טפסי לוטו וצ'אנס של מפעל הפיס. ביום 11.7.17 הגישה הקליניקה, בשם המועצה הישראלית לצרכנות, התנגדות לבקשה לאישור הסדר הפשרה. במסגרת ההתנגדות נטען כי התנהלותה של המשיבה מעלה חשש לפגיעה נרחבת בזכויותיהם של חברי הקבוצה המיוצגת, שכן עילות התביעה העומדות לכאורה לחברי הקבוצה, אינן ממוצות במסגרת התובענה. כן נטען כי הסדר הפשרה פוגע בחברי הקבוצה יותר מאשר מטיב עימם, ומכאן שאין הוא ראוי, הוגן או סביר, ואין לאשרו. ביום 16.7.17 התקיים דיון ראשון בבקשת הצדדים לאישור הסדר הפשרה ובהתנגדות שהגישה הקליניקה. כעת ממתינים לעמדת היועץ המשפטי לממשלה. דיון נוסף קבוע לחודש דצמבר 2017. סטודנטים: אלי לוז, שיראל אהרוני ויונתן חודורוב.

ת"מ 714-01-10 בזק חברה ישראלית לתקשורת בע"מ; ע"א 45019-04-15 להב נ' בזק חברה לתקשורת בע"מ; רע"א 331/17 להב נ' בזק חברה לתקשורת בע"מ – הליכים אלה עוסקים בשאלה העקרונית האם ניתן להכיר בהליך של הגנה ייצוגית בישראל. הליך זה מאפשר לנתבעים לנהל הגנה קבוצתית נגד תובעת משותפת, וזאת בדומה לאפשרות הקיימת לנהל תובענה ייצוגית נגד נתבעת משותפת, בהתאם להוראות חוק תובענות ייצוגיות. הקליניקה ייצגה את המועצה הישראלית לצרכנות בבקשת הצטרפות להליך אשר התנהל בבית משפט השלום, במסגרתו ביקשה הנתבעת להכיר בהגנתה נגד התובעת – כהגנה ייצוגית. החלטה בבקשת הצטרפות של המועצה לצרכנות לא ניתנה על ידי בית המשפט השלום, אולם בקשתה של הנתבעת נדחתה על ידי בית המשפט. בהתאם לכך, הגישה הנתבעת ערעור על פסק הדין אליו צירפה את המועצה כמשיבה. הקליניקה הגישה בשם המועצה עיקרי טיעון והתייצבה לדיון בפני בית המשפט המחוזי. בית המשפט המחוזי דחה את ערעורה של הגב' להב, אשר הגישה בקשת רשות ערעור על החלטה זו. ביום 22.2.17, נדחתה בקשה זו על ידי שופט בית המשפט העליון י' עמית. על אף דחיית בקשת רשות הערעור, כאמור, ישנן בפסק דין זה מספר קביעות חשובות ומהותיות לצורך קידום מנגנון מסוג הגנה ייצוגית בישראל.

ת"צ 38325-03-10 בויטלר נ' שירותי בריאות כללית – הקליניקה ייצגה את המועצה הישראלית לצרכנות בהתנגדות לאישור הסדר פשרה בתובענה ייצוגית הנוגעת לזכויותיהם של ניצולי השואה לפטור מתשלום דמי השתתפות עצמית בגין טיפולים ותרופות אשר נוגעים "למחלות המוכרות". לאחר שהתקבלו חלק ניכר מטענות ההתנגדות של הקליניקה הוגש הסדר מתוקן שקיבל את אישורו של בית המשפט. ביום 29.7.16 ניתן פסק דין משלים, הממנה את משרד רו"ח Deloitte כממונה בתיק, המפקח על ביצוע הסדר הפשרה. פסק הדין קובע, כי בהתאם להסדר הפשרה הנתבעת תבצע פניה יזומה לחברי הקבוצה לצורך פיצויים. כמו כן, נפסקו הוצאות לטובת הקליניקה בסכום של 35,000 ש"ח, לאור תרומתה להליך ולהסדר הפשרה אליו הגיעו הצדדים. בנוסף, התבצע השנה מעקב אחד הגשת דוחות הממונה ופיצוי חברי הקבוצה הנפגעת. בהתאם לדיווח האחרון שהוגש במאי 2017, קרוב ל- 17,000,000 ש"ח הושבו לחברי הקבוצה באופן פרטני. סטודנטים: אביב גרינברג, ג'ון אלקלק ושירלי רוזנברג.

ת"מ 107/06 חידוש סוכנויות ביטוח בע"מ נ' עיריית תל אביב – הקליניקה ייצגה את המועצה הישראלית לצרכנות בהתנגדות לאישור הסדר פשרה בתובענה ייצוגית שהוגשה נגד עיריית תל אביב-יפו בגין גבית יתר של אגרת ביוב מתושבי העיר. לאחר שהתקבלה התנגדות הקליניקה וניתן פסק דין, התבצע השנה מעקב אחר מימושו של הסדר הפשרה ופיצוי חברי הקבוצה הנפגעת. ביום 27.7.17 התקבלה הודעת העדכון האחרונה מטעם עיריית תל אביב, לפיה סכום של למעלה מ- 6,000,000 ש"ח הוחזר באופן פרטני לחברי הקבוצה.

ת"צ 4517-09-10 משה מיכאל נ' מארק שארפ ודוהם (ישראל 1996) בע"מ – הליך זה מתנהל בבית המשפט המחוזי בירושלים ועניינו, טענת התובע כי הנתבעת – המשווקת את תרופת "הפרופסיה" בישראל – הטעתה את לקוחותיה שעה שלא ציינה מספר תופעות לוואי בעלון השימוש לצרכן. לאחר שהצדדים הגישו הסדר פשרה, הקליניקה, בשם המועצה הישראלית לצרכנות, הגישה התנגדות להסדר. לאחר מספר דיונים, מינוי בודק והגשת מסמכים נוספים, הוגש באפריל 2017 הסדר פשרה מתוקן. במאי 2017, הגישה הקליניקה את עמדתה ביחס להסדר המתוקן. בנוסף, התייצבה הקליניקה – כבאת כוח המועצה – גם בת"צ 12614-03-16 **גינדי נ' מרק שארפ ודוהם (ישראל 1996) בע"מ** – אשר הוגשה באותו העניין. התקיים דיון ביחס להסדר הפשרה המתוקן ובשלב זה אנו ממתנינים להחלטת בית המשפט ביחס לבקשה בעניין גינדי וכן ביחס להסדר הפשרה המתוקן. סטודנטים: אביב גרינברג, ג'ון אלקלק ושירלי רוזנברג.

ת"מ 18004-08-11 בית אגמי חברה לשיווק בע"מ נ' עיריית ראשון לציון – הקליניקה מייצגת את המועצה הישראלית לצרכנות בהתנגדות לאישור הסדר פשרה בתובענה ייצוגית שהוגשה נגד עיריית ראשון לציון (אפריל 2016). עניינה של התובענה בטענה כי העירייה חישה שלא כדין את תשלומי הריבית בגין חובות שבפיגור (חישוב

שהיה למעשה ריבית דריבית). הקליניקה טענה בהתנגדותה כי ההסדר, אשר הציע להעביר את כספי הגביה השייכים לקבוצה לטובת הנחות בארנונה, אינו מטיל למעשה כל חבות נוספת על העירייה שכן זו מעניקה ממילא הנחות בארנונה למגורים ועסקים. ביום 4.4.17 נערך דיון בפני בית המשפט, במסגרתו הורה בית המשפט לעירייה להגיש פירוט נוסף אודות אופן חישוב סכום הפשרה ועל האפשרות לאתר את חברי הקבוצה ולהשיב להם את כספי הפיצויים באופן אישי. טרם הוגשה תגובה משלימה מטעם העירייה. סטודנטים: אלי לוז, שיראל אהרוני ויונתן חודורוב.

בר"ם 9100/15 עיריית פתח תקווה נ' מרדכי – הליך זה מתנהל בבית המשפט העליון ועניינו בשאלת פרשנות פריט 11 לתוספת השנייה לחוק. בקשת רשות הערעור הוגשה על החלטת בית המשפט לעניינים מינהליים במחוז מרכז לאשר תובענה ייצוגית כנגד עיריית פתח תקווה וזאת בגין אי השבת יתרות זכות הרשומות בספרי העירייה, לתושבי העיר. ביום 16.1.17 הגישה הקליניקה, בשם המועצה הישראלית לצרכנות, בקשת הצטרפות להליך וצירפה עמדה עקרונית בנוגע לשאלה שעומדת לדיון בהליך זה. טענת העירייה הינה כי התובענה אינה עומדת כלל בתנאי פריט 11 לתוספת השנייה לחוק, והתייצבות הקליניקה נועדה למנוע פרשנות מצמצמת לפריט 11 ועל מנת לאפשר תובענות ייצוגיות דומות. בקשת ההצטרפות התקבלה ובהתאם לכך התייצבה הקליניקה, בשם המועצה, לדיון שנערך בפני הרכב השופטים: א' חיות, י' עמית ומ' מזוז. ביום 31.7.17 הוגשה עמדה מטעם היועץ המשפטי לממשלה. סטודנטים: אלי לוז, שיראל אהרוני ויונתן חודורוב.

ת"צ 44751-03-10 בן סימון נ' הוט – הליך זה התנהל בבית המשפט המחוזי מרכז ועניינו בטענת התובע המייצג כי הנתבעת – חברת הוט – אינה מנתקת את לקוחותיה מהשירות המסופק על ידה במועד הקבוע בחוק וברישיון. לאחר הגשת התנגדויות מטעם הקליניקה, בשם המועצה הישראלית לצרכנות, ומספר הליכים והתדיינות, אושר הסדר הפשרה בשינויים מסוימים, ביום 22.7.15. במסגרת פסק הדין נפסקו למועצה 75,000 ש"ח הוצאות. על אף שהליך זה הסתיים בפסק דין, הטיפול בו ממשיך עד למועד זה, הואיל ועל הנתבעת הוטלה חובת דיווח אודות ביצוע הסדר הפשרה, בעקבות בקשת הקליניקה בעניין זה. דו"ח הביצוע האמור הוגש באופן חסוי והקליניקה, בשם המועצה, הגישה בקשה להסרת החיסיון. בקשה זו התקבלה על ידי בית המשפט. ביום 7.2.17 הגישה הקליניקה, בשם המועצה, עמדה ביחס לשיעורי המימוש הנמוכים שהיו להטבות שנקבעו בהסדר. עניין זה עדיין ממתין להחלטה.

1. עריכת מחקרים

דו"ח אודות הסדרי הסתלקות מתובענות ייצוגיות (טרם פורסם) – צוות הסטודנטים המשיך את המחקר שהקליניקה החלה בשנה שעברה ביחס להסתלקויות מתביעה. במחקר נבחנו 300 הליכים ייצוגיים בהם הוגשה מטעם מייצגי הקבוצה בקשה להסתלק מההליך, וזאת על מנת לבחון מגמות בפסיקת בתי המשפט בנושא ובין היתר: הסיבות לבקשות ההסתלקות; הסעדים שניתנים לחברי הקבוצה המיוצגת במסגרת ההסתלקות; התייצבות היועץ המשפטי לממשלה בהליכים; וכך שכר הטרחה והגמול שנפסקו במידה שנפסקו. המחקר טרם הושלם. סטודנטים: ענבר בלש, אורי בלש ושיר אדלמן.